

Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na Doğru Değişimin Yan Etkileri

Efkan CANŞEN*

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle meydana gelen hızlı toplumsal değişim Rus toplumunu derinden sarsmıştır. Bu dönemde baş gösteren kıtlık, açlıktan ölümler, intiharlar, alkol tüketiminin artışı, mafyalaşma bu toplumun tarihinde unutulmayacak izler bırakmıştır. Sovyetlerin yıkılışından sonra Ruslar kendilerini yepyeni bir ortam içerisinde buldular. Eski dostlar artık yeni düşmanlar haline gelmişlerdi. Sovyet dönemi cumhuriyetlerin ayrılarak bağımsız ulus devletler haline dönüşmeleri sonucunda buralarda yaşayan Ruslar, istenmez hale gelmişler aynı şekilde bu yeni cumhuriyetlerin vatandaşları da Rusya'da zorluklarla karşılaşmaya başlamışlardır.

Rus halkı, yeni oluşturulan Kapitalist sistemi kabul etmeyenlerle onlara muhalif olanlar yani eskilerle yenilerin arasındaki çatışmaya da tanıklık etmektedir. Rusya tarihi boyunca oluşturulamamış sivil toplum anlayışından günümüzde de eser yoktur. Bu konuda gelecekle ilgili bir program da göze çarpmamaktadır.

Sovyet döneminde öne çıkan değerler yerini paranın gücüne bırakmış, para kazanmak için her yola başvurulur hale gelmiştir. 1991'den itibaren yaşananlar Rus kültürünü de oldukça aşındırmıştır. Yepyeni bir medya anlayışıyla karşılaşan Rus halkı, kültürel anlamda, içinden çıkılmaz bir duruma düşmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Değişim, Glasnost, Perestroyka, Mafya, Rişvet*

From The Soviet Union to The Russian Federation: Side Effects of the Transition

ABSTRACT

Rapid social changes occurring in the Soviet Union's collapse rocked deeply Russian society. During this period, showing the head of famine, starvation, death, suicide, alcohol consumption increased, mafia-ization on this society has left unforgettable tracks. After the fall of the Soviet Union the Russians have found themselves in a whole new environment. Old friends have now become new enemies. Russian people are living in a conflict between the old and the new which means capitalists versus anti-capitalists. The paper analyzes the process of transition from Soviet era towards the Russian Federation.

Keywords: *Transition, Glasnost, Perestroyka, Mafia, Corruption*

* Yrd.Doç.Dr. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türk Devrim Tarihi Araştırma Merkezi, Öğretim Üyesi

Giriş

Değişim bilimin temel taşıdır. Toplumsal Bilimlerde değişimin amacı, toplumdaki değişimin nesnel nedenlerini anlayabilmektir. Toplumdaki her değişim olumlu olmayabilir. Bir toplumda ekonomik ve siyasal yararlanma toplumun geniş kesimi lehine değişiyorsa o zaman o toplumda ileriye doğru bir değişim olduğunu gözlemleyebiliriz.¹

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev, 1982 yılında ölünce, dış dünyaya karşı sergilenen güçlü görünüşün ardındaki bozukluklar da ortaya çıkmaya başlamıştı.. Yeni seçilen iki parti genel sekreteri, Yuri Andropov (Görev bitiş: 9 Şubat 1984) ve Kontantin Çernenko (Görev Bitiş: 10 Mart 1985) yaşlıkları nedeniyle, kısa bir süre içinde ölünce, 11 Mart 1985'te Komünist Partisi genel sekreterliğine radikal bir değişimi savunan Mihail Gorbaçov getirildi. Gorbaçov, Sovyet sisteminde değişimi ifade eden iki önemli kavram üretti: "Perestroyka ve Glasnost". Perestroyka, yeniden yapılanmak, glanost da yönetimde şeffaflık anlamlarına gelmekteydi. Yeniden yapılanma ile Sovyet ekonomik isteminin uyguladığı merkezietçi yapıyı değiştirmek ve piyasa ekonomisini oluşturmaktı. Glanost kavramıyla sembolize edilen debu mekanizmayı oluştururken toplumun da desteğini alabilmektir. Önce sosyalizmin restorasyonu olarak başlayan süreç zamanla kapitalizmin uygulamaya konulması şekline dönüştü. 1990 yılından itibaren ülkede büyük bir ekonomik kriz yaşanmaya başladı. Ulusal gelir oldukça düştü, ülkede kıtlık yaşanmaya başladı.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi parçalanmaya başladı. Mihail Gorbaçov otoritesini yitirdi. 1990'ın Şubat ayında parti, Anayasanın değiştirilerek çok partili hayata geçilmesini kabul etti ve 1991 yılında da Marksizm ve Leninizm'in ilkelerini artık avunmadığını açıkladı. Hala ülkenin tek partisi olan Komünist Partisi de bu dönem içinde dağılma sürecine girdi. Şubat 1990'da Anayasanın değiştirilmesini ve çok partili düzene geçilmesini kabul eden parti, 1991 yılında Marksizm-Leninizm'den vazgeçtiğini ilan etti. Bu dönemde yaşanan toplumsal çalkantıda insanlar böyle bir düzende yaşamak istemediklerini göstermeye başladılar. Komünist Parti ve dolayısıyla rejim tabanını tamamen yitirdi ve yıkıldı. Sovyetler Birliği'nin adeta tutkallı olan Parti parçalanınca ülke de parçalandı. Artık sosyalist bir rejimde yaşamak istemediklerini beyan eden yığınlar nereye doğru gittiklerini anlayamadan büyük bir enkazın altında kaldılar.

1. Eski ve Yeninin Çatışması

Emil Durkheim, 1897'de kaleme aldığı İntihar adlı çalışmasında şunları yazıyor: *"Anomik intiharlar, bir takım toplumsal bunalımlar sonucu toplumun yapısında meydana gelen değişikliklerle bireyin yaşam biçiminin, değerlerinin altüst olması sonucunda gerçekleşen intiharlardır. Özellikle kör piyasa ekonomisi içerisinde yoğunlaşmış olan bu intihar türü, bireylerin davranışlarını düzenleyecek kuralların ve ölçülerin bulunmaması karşısında, bireyin ufğunun ya aşırı genişlemesinin ya da aşırı biçimde daralmasının sonucu olmaktadır.*

Ekonomik yıkım durumlarında, kimi bireyleri birden bire o zamana değin buldukları konumun aşağısına itveren bir sınıf alçaltma olayı olur. Böylece bu bireyler isteklerini azaltmak,

¹Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, Kasım 2000, s. 27-28

gereksinmelerini daraltmak kendilerini daha çok denetlemek zorunda kalırlar. Toplumsal etkinin bütün yararları, onlar için kaybolmuştur; manevi eğitimlerinin yenilenmesi gerekir. Ama toplum onları bir anda bu yeni yaşama uyarlayıp, alışık olmadıkları bu artmış özdenetimi gerçekleştirmelerini öğretemez. Sonuç olarak onlara zorla kabul ettirilen duruma uymazlar ve böyle bir şeyin tasarımı bile onlar için çekilmez olur; onları daralmış bir yaşamdan daha onu denemeden koparan acılar işte buradan kaynaklanır.”²

Bu yaklaşım, 1897’de yazılmış olmasına rağmen, 1990-1996 arası Rus toplumuna tam olarak uymaktadır. Eski sistemin çöküşü, bireylerin yaşamlarını derinlemesine şekillendiren siyasal ve sosyal düzendeki temel değişimleri getirdi. Ülkenin ekonomik yapısını değiştirmiş olan birkaç yıllık pazar ekonomisinin reformları, beraberinde yüksek enflasyon, yüksek oranda işsizlik, yaşam standartlarında genel bir düşüşü de beraberinde getirmiştir. Sovyet sistemi zamanında, birçok eksikliği olmasına rağmen, kazanılmış olan göreceli güvenlik hissi tamamen ortadan kaybolmuştur.

24 Ağustos 1991’de Moskova’da bir grup Sovyet yüksek bürokratinin giriştiği darbenin başarısızlığa uğramasından sonra, Mareşal Sergey Akhromeyev³ Kremlin’deki ofisinde intihar etti. Michael Gorbachev’in askeri danışmanı olan Akhromeyev ardında bıraktığı intihar mektubunda şunları yazmıştı:

“Şimdiye kadar emek harcadığım her şey yıkıldı, yok oldu.”⁴

Akhromeyev, yaşamını üç kuruma adamıştı: 1941’de uğruna Leningrad’da yaralandığı ve bu kahramanlıktan dolayı 1984-1988 yılları arasında generalliğe yükseltildiği Sovyet ordusu, 20 yaşında katıldığı, 1983’ten beri Merkez komitesinde yer aldığı Komünist Parti ve kendisi 1923’te dünyaya gelmeden bir yıl önce resmi olarak kurulmuş olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.⁵ Bu üç kurumun ortadan kalkışı hem Akhromeyev’in hem de tüm Rus halkının üzerindeki koruyucu baba figürünün de yok oluşu gibi bir durumdur. Artık eski kuşak Rusların çoğu eski anavatanlarının temelli yitirildiğini kabul etmişlerdir. Yeni sistemin bozuklukları ve güvensizliği bu kaybın ışığında algılanmıştır. Diğer taraftan genç kuşak bu yeni döneme oldukça hızlı bir şekilde uyum sağlamış ve eski kuşakların yaşadığı ikilemleri yaşamamışlardır. Genç Ruslar, geçmişle değil yeni düzenle sıkı ilişki, içerisindeyler. Gençler daha pragmatik, bireyci, başarı ve tüketim eğilimli, Rusya’da yaşamaktansa gelişmiş bir batı ülkesine gidip yaşamayı arzulamaktadırlar.

2. İçte ve Dışta Kırılmalar

Sovyetlerin yıkılışından sonra Ruslar kendilerini yeni bir jeopolitik ortamda da buldular. Bu jeopolitik ortam, Sovyet dönemi cumhuriyetleri arasında siyasi ve iktisadi anlamda karşılıklı güvensizlik anlamına gelen şeffaf sınırlarla tanımlanmaktadır. Bu

² Emil Durkheim, *İntihar*, Cem Yayınevi, I. Basım, Kasım 2002, ISBN 975-406-748-1, s. 155

³Mareşal Sergei Fyodorovich Akhromeyev (1923-1991), 1984-1988 yılları arasında Sovyetler Birliği Ordusu generaliydi. Bu dönemde soğuk savaşı bitiren girişimlerde ağırlıklı olarak yer aldı. Mihail Gorbachov’un askeri reformlarını benimsemediğinden dolayı görevinden istifa etti. Daha fazla bilgi için Bkz. Russian History Encyclopedia, <http://www.answers.com/topic/sergei-akhromeyev>

⁴ Michael Mandelbaum, “Coup de Grace: The End of the Soviet Union”, *Foreign Affairs*, Vol. 71, No.1, *America and the World 1991/1992 (1991/1992)*, Council on Foreign Relations, s. 164-183, s. 164

⁵ a.g.e., s. 164

yeni ulus devletlerdeki etnik Ruslar ikinci sınıf vatandaşlar kabul edilmekte aynı şekilde bu cumhuriyetlerin vatandaşları da Rusya'da istenmemektedirler.⁶

Rus halkı, siyasi olarak da oldukça bölünmüştür. Kapitalist sistemi kabul etmeyenlerle onlara muhalif olanlar arasındaki kutuplaşma oldukça kızışmıştır. Rusya'nın tarihi boyunca gelişmemiş olan sivil toplum hala emekleme sürecindedir. Duma'da yer alan ne bir siyasi parti ne de herhangi bir siyasi oluşum Rusya Federasyonu vatandaşlarına ortak ulusal ve sivil bilincin gelişiminde temel olan tek bir olumlu ve birleştirici fikir vermemektedir.

Değişim rüzgarları oldukça hızlı esti. On beş cumhuriyet tek tek çözülmeye başladı. Moskova'da insanlar Rus devrimi öncesini sembolize eden mavi, beyaz ve kırmızı bayrak dalgalandırmaya başladılar. Cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etme yarışına giriştiler. Ukrayna parlamentosu, 24 Ağustos 1991'de 321'e karşı 2 karşı ve altı çekimer oyla tam bağımsızlık kararı aldı.⁷ 24 Ağustos 1992'den beri de bu gün Ukrayna'da Bağımsızlık Günü olarak kutlanmaktadır.⁸ Yetmiş beş yıl boyunca Moskova tarafından kontrol edilen veya merkez olarak bilinen Avrasya'daki gerginliğin adı Sovyetler Birliği idi. Ermenistan devlet başkanı Levon Ter Petrosyan, çöküş sonrasında merkezin intihar ettiğini açıklamıştı.⁹

1991'den beri Batı medyası Rus kültürünün temelden değişimi konusunda oldukça etkili olmuştur. Bu yeni medya kültürünün sosyal ve dilsel boyutları, yerli kültüre yabancı bir şekilde onu aşındırmış ve toplumun büyük bir kesimi için kültürel bir vakum görevi görmüştür. Tarihleri boyunca çoğunlukla izole olmuş Rusların kültürel olarak kafaları karışmış ve sonuç olarak yollarını şaşırılmışlardır. Halkın çoğunluğu Sovyet geçmişi romantize etmeye başlamış ve güncel durumun yarattığı sınır bozukluğuyla bağlantılı olarak geçmişe özlem duymaya başlamışlardır.

3. Suç Örgütleri ve Rüşvetçilik

Sovyet ekonomik sisteminde para, kapitalist sistemdeki gibi evrensel eşitliği sağlayıcı bir rol oynamamıştı. Ekonominin kötü yönetimi, mal azlığı ve sosyal kazanımların oldukça eşitsiz bir şekilde dağılımı, siyasal baskının sonuçlarıydı. Sosyal olanakların, hizmetlerin ve malların dağılımında kişisel ilişkiler rol oynamaktaydı. Sisteme yabancılaşmış olan Rusların çoğunluğu ahlaki değerler, ekonomik olarak hayatta kalma, sosyal destek için aile, iş arkadaşları, komşular ve arkadaşlar arasındaki dayanışmaya bel bağlamışlardı. Çöküşten sonra ise karşılıklı yardımın olmadığı, paranın tüm sosyal ilişkilerde temel rol oynadığı Pazar ekonomisinin baskısı altında hızla yok oluşuna tanık oldular. Para, aşırı bireyciliği, aşırı bireysel tüketimi ve insanlar arasındaki yabancılaşma duygusunu arttırırken sosyal ilişkileri de hızla yıpratmıştır. Bunun

⁶ Semen Charney, "Racism, Xenophobia, Ethnic Discrimination and Anti-Semitism in Russia (January-June 2005)" An analytic report from the Human Rights Bureau, Moscow, http://79.174.72.86/~intereth/EngNews/051005_1.html

⁷Declaration of Independence of Ukraine, The Free Encyclopedia Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Declaration_of_Independence_of_Ukraine

⁸ The Free Encyclopedia Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Declaration_of_Independence_of_Ukraine

⁹ Michael Mandelbaum, "Coup de Grace: The End of the Soviet Union", *Foreign Affairs*, Vol. 71, No.1 America and the World 1991/1992 (1991/1992), s. 164-183, s. 165

dışında, sosyal devlet, iş güvencesi geçmişe ait kazanımlar olduğundan beri para, şimdi ve gelecekte kişisel güvencenin tek güvencesi olmuş oldu. Eski rejimde gücü ellerinde bulunduranlar maddi konumlarını muhafaza etmekle kalmayıp yeni rejimde bunu epeyce de geliştirdiler. Bazıları kamu mallarının özelleştirilmesini başarı olarak kabul ederken, sıradan insanların çoğunluğu bunun bir rüşvet skandalı olduğuna inanmış ve özelleştirme girişimlerini, İngilizce *özel* anlamına gelen *privat* ile Rusça argosunda kullanılan *kapkaç* kelimesini birleştirerek, Türkçe *özel kapkaççılık* anlamına gelebilecek *prikhvatizatsiya* kelimesiyle adlandırmışlardır.¹⁰

Günümüz Rusya'sında zenginler, zenginlerden korktukları kadar fakirlerden korkmamaktadırlar.¹¹ Emekçi kesim, sosyal olanakların kısıtlanması, işsizlik ve maaşlarının kronikleşmiş bir şekilde ödenmemesi nedeniyle yaşam standartlarının kötüleşmesi sonucu oldukça kötümserleşmişlerdir. Yoksullar, her geçen gün daha yoksullaşmakta, güçsüzleşmekte, kendilerine ihanet etmiş olduğuna inandıkları devletten nefret etmekte ve yoksulluktan kurtulmak için ne gerekiyorsa yapmaya hazır durumdadırlar. Bu durum Rusya'da suç işleme oranının oldukça yüksek oluşunun sebeplerinden birisidir.

Resmi istatistiklere göre Rusya'da suç oranı 1990-1992 arasında oldukça hızlı bir yükseliş göstermiştir.¹² 1993'te bu yükseliş dengelenmiş, 1994'te suç oranlarında yüzde altılık bir düşüş meydana gelmiştir.¹³ Fakat gerçekte suç oranı her geçen gün artmakta çünkü işlenen suçların hepsini anında kayıt altına almak mümkün olamamaktadır. Bu anlamda suç işleme günümüzde doğal bir eylem halini almıştır.

Suç ve Suçlu Sayılarına Genel Bakış, 1990-1994

	1990	1991	1992	1993	1994
Toplam suç sayısı	1 839 451	2 167 964	2 760 652	2 799 614	2 632 708
1990 ile bağlantılı artış (%)	100	+18	+50	+52	+43

¹⁰ Johanna Granville, "*Demokratizatsiya" and "Prikhvatizatsiya": The Russian Kleptocracy and Rise of Organized Crime*". Demokratizatsiya. FindArticles.com. 13 Feb, 2010.

http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200307/ai_n9282112/

¹¹ Johanna Granville, "*Demokratizatsiya" and "Prikhvatizatsiya": The Russian Kleptocracy and Rise of Organized Crime*". Demokratizatsiya, 13 Feb, 2010,

http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200307/ai_n9282112/

¹² Tanya, Frisby "The Rise of Organised Crime in Russia: It Roots and Social Significance", *Europe-Asia Studies*, Vol.50, No 1 Ocak 1998, Taylor&Francis Ltd. s. 27-49, s. 29

¹³ Tanya, Frisby "The Rise of Organised Crime in Russia: It Roots and Social Significance", *Europe-Asia Studies*, Vol.50, No 1 Ocak 1998, Taylor&Francis Ltd. s. 27-49, s. 29

Bir önceki yıl ile bağlantılı artış (%)	100	+18	+27	+1.4	-6
Toplam Suçlu Sayısı	897 299	956 258	1 148 962	1 262 556	1 441 568
1990'la bağlantılı artış (%)	100	+ 6.6	+28	+40.7	+ 60.7
Bir önceki yıllarla bağlantılı artış (%)	100	+6.6	+20.2	+10	+14.2

Kaynak: *Kriminologičeskaya assotsiatsiya, Prestupnost'v Rossii v derjanotykb godakh i nekotorje apekty zakonnoti bor'by nei* (Mocow, 1995), s. 4-5den aktaran Frisby Tanya, "The Rise of Organised Crime in Russia: It Roots and Social Significance", *Europe-Asia Studies*, Vol.50, No 1 Ocak 1998, Taylor&Francis Ltd. s. 27-49, s. 29

Rusya'da rüşvet özellikle çöküşten sonra bir sistem halini aldı. Hukuksal kurumlar dağıldılar ve koordinasyon bozukluğu nedeniyle olayların içinde yer alamamaya başladılar. Oldukça kabarık sayıda olan tahkikat kadrosu teknolojik araç ve gereçten, profesyonellikten yoksundur. Bu kurumlarda da diğer kurumlarda olduğu gibi çalışanların maaşları, yüksek enflasyon ve kadro içerisinde yayılmış olan rüşvetçilik nedeniyle oldukça düşüktür. Tahkikat memurları, olayları kişisel risk almaksızın hızla çözümlene yolunu seçmektedirler. NTV haber merkezinin 30 Ekim 1997 raporuna göre, 1996'da suçla mücadele için tahsis edilmiş olan bütçenin dörtte birinden azı hukuk kurumlarına verilmiştir.¹⁴ Bu şartlar altında her geçen gün daha fazla insan kendi güvenliğini kendisi sağlamaya başlamış ve aynı zamanda da herhangi uygun bir kaydı veya lisansı olmayan özel güvenlik şirketlerine dayanmışlardır.

Günümüz Rusya'sında her üç Rus'tan biri resmi yoksulluk sınırının altında yaşamakta, gelir dağılımındaki eşitsizlik artmakta, alkol ve uyuşturucu oranı her geçen gün yükselmektedir. Kamusal malların özelleştirilmesinde yaşanan açık rüşvet genelleşmiştir. Bu durum sıradan insanlar arasında bir çeşit sosyal, ahlaki ve genel bir vurdumduymazlıkla sonuçlanan bir hoşnutsuzluk hali yaratmaktadır. Aynı zamanda suç işleme yaygınlaşmakta ve daha çok kurbanın vahşice yaralanması ve ölümüyle şiddetlenmektedir. Bunun dışında siyasal terörizm, özellikle Çeçen probleminin başlamasıyla hala devam etmekte ve kurbanların sayısı artmaktadır. Ekonomik alanda finansal sahtekârlık, fonların zimmete geçirilmesi, kamusal malların yağmalanması daha örgütlü, daha profesyonel hale gelmiştir.

¹⁴ Tanya Frisby, "The Rise of Organised Crime in Russia: It Roots and Social Significance", *Europe-Asia Studies*, Vol.50, No 1 Ocak 1998, Taylor&Francis Ltd. s. 27-49, s. 30

Suç, genelde erkek işi gibi gözükürken, kadınların ve çocukların da bu işlerin içerisinde günden güne daha fazla yer aldıkları göze çarpmaktadır. 6 Mart 1997 günü Trud gazetesindeki habere göre Moskova ve çevresindeki suçların yüzde altmış sekizi gençler ve çocuklar tarafından işlenmiştir.¹⁵ Örneğin St. Petersburg'ta tahminen otuz bin çocuk sokakta yaşamakta ve sokakta yaşayan çocukların sayısı diğer şehirlerin tümünde de artmaktadır.¹⁶ Bu çocuklar hızla suç işlemeye ve uyuşturucu batağına saplanmaya yatkın olmaktadır. Gençleri suç işlemeye kışkırtan en önemli sebep, pahalı batı mallarını elde etme arzusu ve iyi yaşam şartları için gerekli olan parayı bulmaktır.¹⁷

Organize suç sektörleşmiş ve özellikle finans, ticaret, sanayi, doğal ve stratejik kaynaklar, gıda ve balıkçılık, alkol üretimi ve ticareti, spor, reklâmcılık, devlet ve kamu yönetimi, yasal kurumlar, ziraat ve hatta gönüllü kuruluşlarda bile etkinleşmiştir. Silahlı gruplar ve özel güvenlik servislerini de kapsayacak şekilde örgütlü suç oluşumunun oranı hızla yükselmektedir. 1995 sonunda 30.000 kişi organize suç örgütlerine katılmışlardır.¹⁸ 3000'in üzerinde suç örgütü lideri eylemlerini yönetmişlerdir.¹⁹ 1011 suç örgütü bölgesel bağlantılar oluşturmuş ve 300'ü de uluslararası bağlantılar kurmuşlardır.²⁰

Perestrojka, zamanla gangstere dönüşen bir gençlik kültürü yarattı. Günümüzde suç örgütlerinin eylemleri, Bağımsız Devletler Topluluğu içerisinde yayılmakla kalmayıp eski Doğu Avrupa ülkelerine, Amerika kıtasına ve Güneydoğu Asya'ya da sıçramıştır.

1996'nın başında suç örgütlerinin ortalama % 10'u yasadışı sermayelerini yasallaştırmak için finansal ve ticari kurumlar kurmuşlardır.²¹ Tüm iktisadi sermayenin %55'i, hisse senetlerinin, %80'i suç klanlarının elindeydi.²² İşadamlarının % 30- % 50'si suç örgütleri hesabına çalışmaktaydılar.²³ Araştırmalara göre mafya tarzı yapılanmalar 400 banka ve borsayı kontrol etmekteydi.²⁴ Finansovye İzvestiya, 18 Şubat 1997'de 41.000 sanayi kuruluşunun ve % 80'in üzerinde anonim şirketin suç örgütleriyle bağlantılarının olduğunu tahmin edildiğini yazmıştır.²⁵ Suç sadece sosyal durumun bir sonucu değil aynı zamanda sosyal istikrarsızlığın barometresi ve devletin, yasamanın ve yürütmenin de zayıflığının göstergesidir.

Rus dili de çöküşten nasibini almıştır. Dil suç örgütlerinin etkisi altına girmiştir. Suç örgütlerinin kullandıkları aksan hızla günlük dile de girmiştir. Bugün Moskova'daki herhangi bir kitapçada bu dilin sözlüğünü almak mümkündür.

¹⁵ *a.g.m., s., 30*

¹⁶ *a.g.m., s. 31*

¹⁷ *a.g.m., s. 31*

¹⁸ *a.g.m., s. 32*

¹⁹ *a.g.m., s.33*

²⁰ *a.g.m., s.33*

²¹ *a.g.m., s.35*

²² *a.g.m.,s.35*

²³ *a.g.m.,s.35*

²⁴ Finansovye İzvestiya Gazetesinin 18 Şubat 1997 günü ayısından aktaran Tanya Frisby, *A.g.m.,s.35*

²⁵ *A.g.m., s.35*

4. Yükselen Aşırı Sağ ve Yabancı Düşmanlığı

Sovyetler Birliği dönemindeki farklı ırklardan insanlara yönelik hoşgörü en üst düzeyde iken günümüz Rusya'sında yaşayan farklı renklerdeki insanlar, insan hakları savunucularının ifadeleri, farklı etnik kökenlerden insanlarla yapılan görüşmelere göre, büyük bir korku içerisinde oldukları anlaşılıyor. Yabancı düşmanlığı da hızlı bir şekilde artmaktadır. Skinheadler (Dazlaklar) olarak adlandırılan aşırı sağcı yabancı düşmanı gruplar özellikle büyük şehirlerde örgütlenerek halkın yoğun olduğu yerlerde farklı etnik kökenden insanlara yönelik şiddet eylemlerine girişmektedirler. Birçok genç Rusya'nın bir zamanlar imparatorluk merkezi olduğunu fakat bir şekilde ihanete uğradığına, burada günahın azınlıklarda olduğuna inanmaktadırlar.²⁶ Bu tip düşünceler sadece gençlerle sınırlı değildir. 2004 yılındaki parlamento seçimlerinden ultra milliyetçi iki parti büyük bir başarı elde ederek çıktılar. Vladimir Zhrinovski'nin Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra aşırı sağı temsil eden Liberal Demokrat Partisi oylarını üçe katlayarak %11.5'e ulaştı.²⁷ Bundan da büyük bir sürpriz ise yeni bir hareket olan Rodina (Anavatan) 'ın ortaya çıkışıdır. Seçimden üç ay önce şekillenmiş olan bu hareket açıkça yabancı düşmanlığını körükleyerek %10 civarında bir oy almıştır.²⁸ Muhafızlar tarafından faşist olarak adlandırılan Rodina ve Liberal Demokrat Parti, Duma'da yer alan Komünistlerden ve liberallerden daha fazla sandalyeye sahip oldular. 2000 yılı resmi tahminlerine göre sadece Moskova'da Skinhead veya diğer aşırı sağcı gruplara üye 20.000 kişi bulunmaktadır.²⁹ Bu oran Sovyetler Birliği'nin çöküşünden 2000 yılına kadar %30'luk bir artış göstermiştir.³⁰

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve yeni bir düzenin kuruluşu ne dağılan cumhuriyetler açısından olumlu olmuş ne de halkların geniş kesimi lehine iktisadi veya siyasal bir değişimi sağlayabilmiştir. 1991 yılındaki değişim, Sovyetler Birliği dışında egemen olan siyasal ve ekonomik ilkeler adına gerçekleştirildi. Bu değişimi gerçekleştirenler o zaman kadar hiç görülmemiş, yepyeni bir toplum yaratmayı hedeflememişler, basitçe bir zamanların "Demir Perde"sinin diğer tarafındaki toplumlara taklit etmeye heveslenmişlerdi. Batıyı yıkmayı değil, ona katılmayı istemekteydiler. Yeltsin'in yardımcısı Alexander Rutskoi, 1991'de gelecekle ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmişti: "Ya dünyanın diğer kısmı gibi yaşayacağız ya da kendimizi "Sosyalist Seçenek

²⁶ Mark Mckinnon., "Why are you here Mr. Nigger?", Globe and Mail, 31 January, 2004, <http://plato.acadiau.ca/COURSES/POLS/Grieve/3593/Russia/racism04.html>

²⁷ Mark Mckinnon., "Why are you here Mr. Nigger?", Globe and Mail, 31 January, 2004, <http://plato.acadiau.ca/COURSES/POLS/Grieve/3593/Russia/racism04.html>

²⁸ Mark Mckinnon., "Why are you here Mr. Nigger?", Globe and Mail, 31 January, 2004, <http://plato.acadiau.ca/COURSES/POLS/Grieve/3593/Russia/racism04.html>

²⁹ Mark Mckinnon., "Why are you here Mr. Nigger?", Globe and Mail, 31 January, 2004, <http://plato.acadiau.ca/COURSES/POLS/Grieve/3593/Russia/racism04.html>

³⁰Mark Mckinnon., "Why are you here Mr. Nigger?", Globe and Mail, 31 January, 2004, <http://plato.acadiau.ca/COURSES/POLS/Grieve/3593/Russia/racism04.html>

ve “Komünist Olasılık” olarak adlandırmaya devam ederek domuzlar gibi yaşayacağız”.³¹

Dünyanın diğer kısmı gibi yaşamak için gerçekleştirilen bu hızlı dönüşümün özellikle Rus erkekleri üzerindeki etkisi oldukça olumsuz oldu. İşsizlik, reel ücretlerin düşüşü, gelir dağılımındaki müthiş eşitsizlik nedeniyle evlerine ekmek götüremeyen Rus erkekleri Sovyetler Birliği'nin sona erişinden itibaren daha erken ölmeye, daha çok alkol tüketmeye ve oldukça yüksek oranlarda intihar girişimlerinde bulunmaya başladılar.³²

Organize suç ya da başka bir deyişle Rus mafyası reformları sarsmaya, büyük şehirlerde şiddetin egemen olmasına ve ultra milliyetçi akımların gelişmesine ve güçlenmesine önyak oldular. Rus stili mafya, pazar ekonomisinin çıkışından beslenen bir fenomen. Rusya'da tahmini olarak 3000-4000, bunlara bağlı olarak da birkaç yüz gangster Bağımsız Devletler Topluluğu alanında, Orta Avrupa'da ve Batıda çalışmalarını sürdürmektedirler. Aktif mafya örgüt üyeliği 100.000 kişi olarak tahmin edilmektedir.³³ Bununla birlikte suçla yasal ticari faaliyet arasındaki bulanık sınır mafya gruplarına Rus ekonomisinin birçok alanına nüfuz etme olanağı vermektedir. Rusya İçişleri Bakanlığı'na göre organize suç, 1993'te mal ve hizmet sermayesinin %40'ından fazlasına sahipti.³⁴ Devlet yönetiminin yokluğunda, suç kartelleri bankalara, emlak borsası, menkul kıymetler piyasası ve hatta rock müzik endüstrisine de sızmışlardı. Bu arada, daha geleneksel suç örgütleri, hızla narkotik ticaretinin yeni merkezi haline gelmiş olan Orta Asya gibi bölgelerin ekonomik yapılarını değiştirdiler. Hepsinden daha tedirgin edici olan belki de organize suç örgütlerinin, Rusya'nın güney sınırlarında etnik çatışmalara destek sağlayan Kızıl Ordu'nun çalınmış silahlarının pazarlanması işine de el atmış olmalarıdır. Rus Mafyasını böylesine tehditkâr kılan devlet bürokrasisi içerisinde yuvalanmış olmasıdır. Bu denli karmaşık hiçbir suç girişimi, her kesimden resmi bir destek ve cesaret almaksızın başarılı olamaz. Devlet görevlilerinin açıklamalarına göre 1992'de ülkenin suç gruplarının yarısından fazlasının devletle bağlantıları vardır.³⁵ Suç örgütlerinin hızla artışı, bir zamanlar komunal olması arzu edilen toplumu birbirlerinden korkan, birbirlerine yabancı bireylerin ülkesi haline getirdi. 1992'de yapılan ankette Moskovalıların dörtte üçü gece sokağa çıkmaya korktuklarını açıklamışlardır.³⁶ 1993'teki bir başka ankette Rusların %49'unun işsizlikten çok suç örgütlerinden endişe duydukları ortaya çıkmıştır.³⁷ Ülkenin yıkılışı ve yeniden kuruluş sürecinde yaşananlar, aile kurumunu da oldukça sarsmış, özellikle

³¹ Mark Mckinnon, “Why are you here Mr. Nigger?”, *Globe and Mail*, 31 January, 2004, <http://plato.acadiau.ca/COURSES/POLS/Grieve/3593/Russia/racism04.html>, s. 14'ten aktaran Mandelbaum Michael, *a.g.m.*, .181-182.

³²Sarah Ashwin, Tatyana Lytkina, “Men in Crisis in Russia: The Role of Domestic Marginalization”, *Gender and Society*, Vol. 18, No.2, Nisan 2004, (s. 189-206), s. 190.

³³ Stephen Handelman, “The Russian Mafiya”, *Foreign Affairs*, Vol.73, No.2 (Mart-Nisan 1994), (s.83-96), s.90

³⁴ *a.g.m.*, s. 91

³⁵ *a.g.m.*, s.91

³⁶ *a.g.m.*, s. 91

³⁷ *a.g.m.*, .92

Rus erkeklerinde erken ölüm oranı, intiharlar, içki tüketimi oldukça artmıştır. Sovyetler Birliği sonrası dönemde intihar oranı ortalama üçte iki halini almıştır.³⁸

Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra dünya dengesinin bozulduğu gibi Rus toplumu da bu hızlı değişimin yan etkilerini oldukça ağır bir şekilde yaşamaya devam etmektedir. Bir taraftan ağır ekonomik şartlar diğer taraftan da eski bürokratik sistemin sürdürülerek demokratik bir toplumsal yapının oluşturulamaması halkı oldukça olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Kaynakça

- Ashwin, Sarah, Lytkina, Tatyana "Men in Crisis in Russia: The Role of Domestic Marginalization", *Gender and Society*, Vol. 18, No.2, Nisan 2004
- Ateş, Toktamış Prof. Dr., *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, Kasım 2000
- Charney, Semen "Racism, Xenophobia, Ethnic Discrimination and Anti-Semitism in Russia (January-June 2005)", An analytic Report from the Human Rights Bureau, Moscow, http://79.174.72.86/~intereth/EngNews/051005_1.html
- Durkheim, Emil *İntihar*, Cem Yayınevi, I. Basım, Kasım 2002, ISBN 975-406-748-1
- Frisby, Tanya "The Rise of Organised Crime in Russia: It Roots and Social Significance", *Europe-Asia Studies*, Vol.50, No 1 Ocak 1998, Taylor&Francis Ltd.
- Granville, Johanna ""Demokratizatsiya" and "Prikhvatizatsiya": The Russian Kleptocracy and Rise of Organized Crime". *Demokratizatsiya*. FindArticles.com. 13 Feb, 2010. http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200307/ai_n9282112/
- Handelman, Stephen "The Russian Mafia", *Foreign Affairs*, Vol.73, No.2 (Mart-Nisan 1994),
- Mandelbaum, Michael "Coup de Grace: The End of the Soviet Union", *Foreign Affairs*, Vol. 71, No.1
- Mckinnon, Mark "Why are you here Mr. Nigger?", *Globe and Mail*, 31 January, 2004
- Russian History Encyclopedia, <http://www.answers.com/topic/sergei-akhromeyev>
- TheFreeEncyclopediaWikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Declaration_of_Independence_of_Ukraine

³⁸ Sarah Ashwin, Tatyana Lytkina, "Men in Crisis in Russia: The Role of Domestic Marginalization", *Gender and Society*, Vol. 18, No.2, Nisan 2004, (s. 189-206), s. 191.

Mehmet Âkif'te Eğitimin Temel Unsuru Olarak Öğretmenlik

Ramazan GÜLENDAM*

ÖZET

Eğitim, insanlık tarihi boyunca üzerinde en çok konuşulan konulardan biri olmuş, zaman içinde düşünüş ve ihtiyaçlara göre gelişip şekillenmiştir. Milletler, kurumlar ve kişiler, kendi felsefelerine uygun eğitim stratejileri ortaya koymuş ve bunlarla insanlığın gelişimini amaçlamışlardır. Bunlardan biri biri de modern Türk Edebiyatı'nın en önemli isimlerinden Mehmet Âkif Ersoy'dur. Âkif, derdi milleti olan ve kendinden ziyade milletin mutluluğunu kendine dert edinmiş bir şair, münevver, fikir adamı, vâiz, hatip, mücadele insanı ve öğretmendir. Edebiyatı, milletine hizmet etmek ve onları eğitmek için bir vasıta olarak kullanan Âkif'in Safahat'ında, yazılarında ve vaazlarında dile getirdiği meseleler, bugün de göz önünde bulundurulması gereken ve her sahada istifade edebileceğimiz konulardır. Aynı zamanda kendisi de bir eğitimci olan Âkif'in eğitim ile ilgili görüşleri, diğer pek çok görüşü gibi, her devirde geçerliliğini koruyan düşüncelerdir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, eğitim, öğretmen.

Schoolteaching as a Basic Principle of Education in Mehmet Akif

ABSTRACT

The Ottoman Empire, which understood, it lost its former power along with the effect of its large loss of land since the 18th century, recognized the necessity of keeping up with the age, modernizing and developing. This awakening conducted the Otoman Empire to new searches and to find out solution proposals together with its peoples from every region. Since this modernization movement which was started on the political, military and judicial fields by the Empire itself, was adopted as a social responsibility, it started to indicate its influences in every area. Especially for the reason that the idea that the improvements to be realized on the education area will conduce towards serious developments in the community, became widespread among the people, every idea thought to serve to the education, put into words in various gathering places. Also the litterateurs had had the aim of serving on the education subject with all their strength. When looked at this period, it can be seen that the education was served from two ways in the literary community; it draws the attention that the poets or the authors both became teachers and also mentioned various educational matters in their works. Among the litterateurs Mehmed Akif Ersoy drew our attention from the point view of their contributions to the education. His practice on the subject of the education matter and his service for the education through his works, became essentials in our study. He was seen to has views and practices both in his works and in his life of being as teacher on the matters of the aim of the education, its nature, elements, the problems of the education and the ways of solution to eliminate these problems.

Keywords: Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, education, teacher.

* Prof.Dr. Çanakçale Onsekiz Mart Üniversitesi.

“Emperyalizm hiçbir zaman Akif kadar müthiş bir düşman tanımamıştır. Akif, hem bir ülkenin sesidir, hem de bütün bir kıtanın. Bu çağla kulaklarımızı ve gönüllerimizi açık bulunduramazsak hatalarımızın sonu gelmez. “Safabat”ı okuyun. Hem sonsuz bir zevk duyacaksınız, hem de birçok hakikatlere aşina olacaksınız. [Safabat’ı okumak] Hem bir edebiyat şölenu hem de bir iman tazelemek. Akiflere belki her zamandan çok bugün ihtiyacımız var.”
(Meriç, 1986: 226)

*“Eyvâh! Bu zilletlere sensin yine illet...
Ey derd-i cehâlet, sana düşmekle bu millet,
Bir hâle getirdin ki: Ne din kaldı, ne nâmûs!
Ey sine-i İslâm’a çöken kapkara kâbûs,
Ey hasm-ı hakâikî, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el!”*
(Ersoy, 1987: 194) ¹

“Cemiyet mistiği” olarak nitelendirebileceğimiz Mehmet Âkif Ersoy, derdi milleti olan ve kendinden ziyade milletin mutluğunu kendine dert edinmiş bir şair, “münevver aydın” (Çetin, 2006: 57), fikir adamı, vâiz, hatip, mücadele insanı ve öğretmendir. Edebiyatı, milletine hizmet etmek ve onları eğitmek için bir vasıta olarak kullanan Âkif’in Safabat’ında, yazılarında ve vaazlarında dile getirdiği meseleler, daima göz önünde bulundurulması gereken ve her sahada istifade edebileceğimiz konulardır. Ayrıca ileri sürdüğü düşünceler, her devirde geçerliliğini koruyan düşüncelerdir. Aynı zamanda kendisi de bir eğitimci olan Âkif’in eğitim ve eğitimin en önemli unsuru olan öğretmen ile ilgili görüşleri de, bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Eğitim ama nasıl bir eğitim?

Mehmet Âkif, her şeyden önce eğitime yürekten inanmış ve onun millet hayatındaki önemini çok iyi anlamış bir şairdir. Gerek aile-okul-çocuk üçgenindeki eğitim hakkında şiir ve nesirlerinde dile getirdiği görüşleriyle gerekse Millî Mücadele dönemindeki hutbe ve vaazlarıyla gerçek bir “halk eğitimcisi” olduğunu gösteren, sanatını ve hayatını bu eğitimcilik (tebliğ) görevine adanmış Âkif’e göre, milletimizin en büyük düşmanlarından biri olan cehaleti yenmek, yani okul ve eğitime önem vermek, kurtuluşumuz için yapılması gerekenlerin başında gelir:

“Maarif, maarifl... Bizim için başka çare yok; eğer yaşamak istersek her şeyden evvel maarife sarılmamız. Dünya da maarifle, din de maarifle, âhiret de maarifle... Hepsî, her şey maarifle kâim.. (...) Bizi kurtaracak yegâne çare, (...) maariftir; sağlam maariftir, hakikî maariftir. Memlekete bunu sokarsak kurtuluruz, fakat maarif-i nâfia hâlâ memlekete girmedi. Âvâm kısmı hiç okumuyor, yazmıyor. Okuyup yazanlar ise, ne dünyaya, ne âhirete yarar bir yağın nazariyat ile uğraşıyorlar. Eğer el birliğiyle bu cehâletin izâlesine çalışmazsak mahvımız muhakkaktır.” (Ersoy, 1968: 140-141, 152-153).

“Kimse evlâdını câhil komak ister mi ayol?”

¹ Metin içerisindeki şiir alıntıları, Safabat’ın bu baskısından yapılacaktır.

Bize lâzım iki şey var: Biri mektep, biri yol!” (s. 358).

“Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;
Bu derde çâre bulunmaz -ne olsa- mektepsiz” (s. 247).

Âkîf'e göre, gerek bilim ve teknik alanındaki ilerleme, gerek tarım ve sanayideki problemler, gerekse dinin yanlış algısına dayanan hurafeler, ancak eğitimi yaygınlaştırmayla çözülebilir. Eğitimi yaygınlaştıramama, Doğu'nun geri kalmışlığının, hurafeler içinde yüzüşünün, modernize olamamasının en temel nedenidir. O, cahilliği, sadece halka özgü saymaz; aynı zamanda zamanın aydınlarına da zihinsel parçalanmışlıkları yüzünden cahillik niteliğini yükler:

“Bugün anâsır-ı İslâm'ı bir denî cereyân,
Sürüklüyor ki: Bakın nerden eyliyor nebean.
Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;
Bu derde çâre bulunmaz -ne olsa- mektepsiz.
Ne Kürd elifbeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arab;
Ne Çerkes'in, ne Lâz'ın var bakın elinde kitab!
Hülâsa, milletin efrâdı bilgiden mahrûm.
Unutmayın şunu lâkin: “Zaman: Zamân-ı ulûm!” (s. 247).

İlme ve eğitime bu kadar çok önem veren kendisi de bir “halk eğitimcisi” olan Âkîf, hayatının değişik dönemlerinde değişik okullarda öğretmenlik de yapar: 17 Ekim 1906'da Halkalı Zirâat Mektebi'ne Kitâbet-i Resmîye (kompozisyon) muallimi olarak, 25 Ağustos 1907'de Çiftlik Makinist Mektebi'ne Türkçe muallimi olarak, 24 Kasım 1908'de Dârülfünûn Edebiyat Şubesi'ne Edebiyat-ı Osmaniye muallimi olarak tayin edilir ve Dârülfünûn'daki öğretmenlik görevine 1913 yılındaki istifasına kadar devam eder. 1914 Eylül'ünde İstanbul'daki Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye medresesinde bir süre Türkçe-Edebiyat öğretmenliği yapan Âkîf, Mısır'daki hayatının bir kısmında (1929) da Mısır Üniversitesi El-Câmiatü'l-Mısriyye'deki Edebiyat bölümünde de Türkçe ve Türk Edebiyatı öğretmenliği yapmıştır (Düzdağ, 1987: XXIV, XXVI, XXIX, XXXI, XLVIII).

Âkîf'in eğitim anlayışında beş unsur öne çıkar: öğretmen, okul, aile, teorik değil pratik bilgiye (pragmatik) ve devrin bilimlerine dayalı bir eğitim sistemi ve basın-yayın. Önce, “öğretmen” haricindeki unsurlar hakkındaki görüşlerini özetle aktaralım:

1.Okul

Çocukları ve gençleri, günün ihtiyaçlarına uygun biçimde yetiştirmeyi öncelikle yapılması gerekenler arasında sayan Mehmet Âkîf, ülkedeki insan yetiştiren eğitim kurumlarının durumunu irdeleyerek işe başlar. Âkîf'in “Âsım”da üzerinde durduğu önemli meselelerden birisi, Tanzimat'tan ve özellikle de II. Meşrutiyet'ten sonra açılan yeni okullar ve mevcut mahalle mektepleri ile medreselerin mukayesesidir. Diğer bir deyişle, mektepli-medreseli tartışmasıdır. “Âsım”daki Köse İmam, geleneksel eğitim sistemini ve medreseyi savunanların yani eski neslin; Hocazâde ise, yeni eğitim anlayışının ve medrese karşıtlarının yani yeni neslin (Meşrutiyet neslinin) temsilcisidir. Mektepli Hocazâde, Köse İmam ve onun gibi düşünenleri, artık geçerliğini yitirmiş bir eğitim anlayışını devam ettirmek istedikleri için eleştirirken medreseli Köse İmam, medreselerin bir zamanlar bu ülkede çok faydalı işler yaptığını söylemekte ve şimdi de

bu kurumun kendine düşen vazifeleri, istenen seviyede olmasa da, iyi kötü yaptığına inanmaktadır. Köse İmam'a göre, medreseler, memleketin ihtiyacı olan imam, müftü, hoca ve hukuk adamı gibi insanları yetiştirerek kendilerine düşen vazifeyi hâlâ yaparken buna karşılık ülkede yeni açılan Batılı tarzdaki yüksekokullar ise ülkenin ve milletin ihtiyacı olan insanları (mühendisleri, doktorları vs.) yetiştirmekten uzaktırlar. Mekteb-i Âli adıyla yenilik adına çok büyük kaynaklar aktarılarak açılan bu yüksek okulların (Mülkiye, Tıbbiye, Bahriye, Mühendishâne vs.) memlekete faydalı insanlar yetiştiremediğini, hatta halka yabancı, halktan kopuk/uzak nesiller yetiştirdiğini savunur. Tıp, mühendislik ve askerlik gibi alanlarda uzmana ihtiyaç duyulduğunda yine yabancılara başvurduğumuzdan bahseder. Bu durumun, ülkedeki eğitim sisteminin bir zaafı olduğunu vurgular. Bu eleştirisini yaparken de, İsmail Acar'ın da (Acar, 2005: 165) tespit ettiği gibi, o yıllarda özellikle Ziya Gökalp'ın sıkça kullandığı "maşerî, ferdiyet, şe'niyet, prensip ve skolastik" gibi ifadeleri alaycı bir dille kullanır. Medresenin bir zamanlar edâ ettiği hizmete/fonksiyona karşılık, şimdiki okulların beklenen hizmeti veremediğini Hocazâde de kabul eder. Mehmet Âkif, ülkede açılan Batı tarzındaki eğitim kurumlarının o yıllarda çoğunlukla boş, pratik bilgidен uzak, bilgisiz ve hayattan kopuk tipler yetiştirdiğini Köse İmam'ın ağzından şöyle aktarır:

"Bir alay mekteb-i âli denilen yerler var;

Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar:
 Şu ne? Mülkiyye. Bu? Tıbbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
 O mu? Baytar. Bu? Zirâ'at. Şu? Mühendishâne.
 Çok güzel, hiçbiri hakkında sözümler yok; yalnız,
 Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!
 İşimiz düştü mü tersâneye, yâhud denize,
 Mutlakaa, âdetimizdir, koşarız İngiliz'e,
 Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
 Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
 Meselâ bûdce hesâbâtını yoktur çıkaran...

Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.

Hani tezgâhlarınız nerde? Sanâyi' nerde?
 Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de!
 Biz ne müftü, ne imam istemişiz Avrupa'dan;
 Ne de ukbâda şefâ'at dileriz Rimpapa'dan
 Siz gidin bunları ıslâha bakın peyderpey;" (s. 354-355)

Mektepli Hocazâde de, ıslah edilmesini istediği medreselerin, mevcut yetersiz hâliyle bile halkı, Batılı tarzda yetişen aydınlardan daha iyi anladığını itiraf eder. Hocazâde'ye göre de, eskisi gibi çalışmasalar da medreselerden çok ve öncelikle ıslahına ihtiyaç duyulan eğitim kurumları, ülkede yeni kurulan yüksek okullardır. O, medresenin öneminin ve halkın hayatındaki yerinin farkındadır. Ona göre, o devirde halkın dilinden anlayan eğitim kurumları, tüm yetersizliklerine rağmen medreselerdir. Aydın tabakanın insan bile saymadığı halka, köye, köylüye inen ve ulaşan, bu kurumlardır. Buna rağmen yeni nesil, medreseleri kötüler ve hor görür; bu da halkın eğitiminde büyük yaralar açar. Ülkede eğitim alanında yaratılan mektep-medrese ikiliği, ayrıca, insanlardaki azmi de köreltmektedir:

"Sonra, biçâre medâris o kadar sahipsiz,
 O kadar baştan atılmış da o hâliyle yine,

Düşüyor, kalkıyor amma gidiyor hizmetine.
 Halkın irşâdı mıdır maksad-ı te'sîsi? Tamam:
 Şehre müftû veriyor, minbere, mihrâba imam.
 Hutabânız oradandır, oradan vâiziniz;
 Oradandır hocanız, kayyiminiz, hâfızınız.
 Adli tevzî' edecek hâkime fikh öğretene o;
 Hele köy köy dolaşıp köylüyü insân eden o.
 (...)

- Be Hocam,

Sana biz medresenin hizmeti hiç yok demedik;
 Bir bedâhet bu ki inkâra çalışmak delilik.
 Halkı irşâd edecek var mı ya sizden başka?
 Onu insan bile saymaz mütefekkir tabaka!
 Köylüden milletin evlâdı kaçarken yan yan,
 Sızdınız köydeki unsurla beraber yaşayan.
 Rûhunuz halkımızın, köylümüzün rûhuna denk;
 Sözüünüz bir, özünüz bir, o ne mes'ûd âhenk!
 Biz bu âhengi harâb etmiyecektik, ettik;
 Kapanır türlü değil açtığımız kanlı gedik.
 Ne kadar benziyoruz şimdi sakat bir duvara...
 Vahdetin tertemiz alnında ne çirkin bu yara!
 Hadi iş gör bakalım, var mı ki imkân? Nerde!
 İkilik azmine hâil kesilir her yerde.
 Ne desek, dinlemiyor, nâfile, bir kimse bizi.
 - Uydurun siz de, beyim, halka biraz kendinizi.
 - Haklısın.

- Aykırı gitmekle bu yol hiç çıkmaz.” (s. 354, 355).

Âkif, devrinde, Maarif Nâzırı Emrullah Efendi'nin ortaya koyduğu “Tûba Ağacı Nazariyesi” olarak adlandırılan ve eğitimde önceliğin ilköğretime değil de yüksek öğretime verilmesi gerektiği anlayışına karşıdır. O, okul konusunda işe mahalle mekteplerinden (ilköğretimden, ilkokullardan) başlanması gerektiği üzerinde ısrarla durur. Ona göre, milleti hayat ve ilerleme yoluna götüren ilk adım olan mahalle mektepleri, ki ilköğretimin diğer adı “temel eğitim”dir, ferde kazandırılması gereken temel bilgileri vererek millî birliği sağlayacak kurumların başında gelir. Âkif, bu tutumuyla, devrin ileri gelen eğitimcilerinden Satı Bey'in eğitimle ilgili düşüncelerine daha yakın görülmektedir.² Âkif, “Fatih Kürsüsünde” başlıklı şiirinde bu meseleyi şu şekilde ifade etmektedir:

“Demek ki: Atmalıyız ilme doğru ilk adımı.

Mahalle mektebidir işte en birinci adım;

² Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Kafadar – Öztürk, 2002). Aslında ilköğretimin daha öncelikli öneme sahip olduğu veya teorinin değil de pratiğin eğitimde daha önemli olduğu gibi meseleler, Âkif için, tali mevzulardır. O, hem ilkokullara hem de yüksek okullara önem veren hem de teorinin de pratik kadar eğitimde önemli olduğunun farkında olan biridir. Sadece zor şartlar içerisinde bulunan milletin bir an önce aydınlığa çıkarılması için her şeyin (eğitimin, edebiyatın vs.) “faydacı” ve “pratik” olanını önceler.

Fakat bu hatveyi ilkin tasarlamak lâzım
Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesâb edin zararını!" (s. 247).

Ancak, "efrâdı arasında maarif-i iptidaiye taammüm etmeyen milletin ne ordusu, ne donanması, ne ticareti, ne serveti olmayacağı"na inanan Âkif'e (1968: 140) göre, tek başına mahalle mektebi açmanın da çözüm olmadığını ve eğitime aileden başlamak gerektiğini ve böylece eğitimde ihmal edilmemesi gerek bir diğer unsurun da aile olduğunu hemen belirtelim.

Özetle Âkif, geleneksel olarak devam etmekte olan medrese sistemine de Batı'dan alınan yeni mektep sistemine de karşı çıkmıştır. O; medreseden Kur'an bilgileri, ahlâkî ve millî değerleri, yeni mektepten de Batı'nın yeni bilimlerini ve teknolojisini alıp bir sentez (marifet + fazilet sentezi) yapmayı amaçlamıştır. Ona göre, var olan medreseler işlevselliğini yitirmiştir. Skolastik ve nakilci bir kuruma dönüşmüştür. Medreseler, İbn-i Sina, Gazalî gibi büyük adamlar yetiştiren kurumlar olmaktan çıkmıştır. Eski zaman medreseleri dinî ilimlerle birlikte fen bilimlerini de okuturken yeni zaman medreseleri ise iyice yozlaşmıştır. Kur'an'ı çağa göre yorumlamayı beceremeyip "fani dünya" felsefesiyle insanları dünyadan uzaklaştırıp uyutucu ve miskinleştirici bir anlayış yaymakta; Kur'an'ın çağı anlamaya, ilerlemeye ve gelişmeye dönük ilerici boyutlarını anlayamamaktadırlar.

Âkif'e göre, Tanzimat'tan sonra açılan mektepler de, öğrencileri, milletin ve ülkenin işine yaramayacak, ihtiyaçlarını karşılamayacak gereksiz bilgilerle doldurmakta; üretici değil tüketici bireyler yetiştirmektedir. Buralardan çıkanlar; ayrıca, millî ve dinî değerlere, halkın yaşam biçimine, kültür ve ahlâkına aykırı davranmakta, Batı'nın ilmini almak yerine eğlence ve tüketim şeklini almaktadırlar (Çetin, 2006: 57-68).

2. Teorik değil pratik bilgi veren ve devrin müspet bilimlerine dayalı bir eğitim sistemi

Ülkede hem mektep hem de medresenin gerekliliğini vurgulayan Âkif, eğitim kurumlarının öncelikle cehaleti ortadan kaldırması, sonra da insanlara zanaat öğretmesi gerektiğine işaret eder. Çünkü gerçek ilim, hayatta insana mutlaka "faydalı" olmalıdır. Ancak, o dönemde, ne mektepler ne de medreseler bunu tam anlamıyla gerçekleştirebilecek durumdadır.

Hayattan kopuk, soyut ve faydasız bilgi yığını yerine faydaya dönük, pratik/uygulanabilir ve kullanılabilir bilgiye öncelik vermek gerektiğine vurgu yapan Âkif, eğitim konusunda, teorik anlamda soyut bilgi yığını yerine uygulamaya dönük işe yarar, hayatta geçerli olabilecek, kullanmalık bilgi ve eğitim verilmesi gerektiğine inanır.³ Ona göre, sekiz yaşında ezberlenip otuz yıl sonra ancak anlaşılabilen bilgi faydasızdır. "Malûmat namına kafamıza doldurduğumuz şeylerden ne istifade ettik?

³ Daha önce ifade ettiğimiz bir hususu burada da vurgulayalım: Aslında teorisinin değil de pratiğin eğitimde daha önemli olduğu meselesi, milletimizin içinde bulunduğu o günkü şartlarla ilgili bir meseledir ve bu mesele, Âkif için, tali' bir mevzudur. Eğitime bir bütün olarak bakan Âkif, eğitimde zeminin oluşması açısından teorisinin de pratik kadar önemli olduğunun farkındadır. Sadece o sıralar zor şartlar içerisinde bulunan milletin bir an önce aydınlığa çıkarılması için her şeyde olduğu gibi eğitimde de "faydacı" ve "pratik" olanı önceler. Yoksa teoriyi tamamen inkâr etmez. O, pratiğe yönelik eğitime önem veren Anglo-sakson anlayışına daha yakın oluşuyla Tefik Fikret'e benzer.

Düşünüyorum da, sekiz yaşında ezberlediğim bir çok ibareleri, ancak otuz sene sonra anlayabildiğimi görüyorum!.. Tabî on onbeş yaşlarında iken okuduklarımı anlayabilmeye ömrüm müsait olamayacak!” diyen Âkîf’e (1944: 274) göre;

“Nazariyyata boğulmakla geçen ömre yazık;
Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık” (s. 169).

Âkîf, emperyalist siyasî yüzünü ve tefessüh edici, yıkıcı kültürel ve ahlakî yönünü eleştirdiği Batı’nın bilim ve teknik yönünü olumlu bulur; bilim ve tekniğin Batı’dan alınmasını şiddetle tavsiye eder. Batı’nın ürettiği bilim ve teknolojiye yabancı kalmak istemeyen Âkîf, Âsım’ın temsil ettiği Türk gençliğinin Almanya’ya yani Batı’ya gidip yeni bilimleri öğrenmelerini ister:

“Sâde Garb’ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfî’ suları.
Aynı menba’ları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.” (s. 407).

“Alınız ilmîni Garb’ın, alınız san’atini;
Veriniz hem de mesâînize son sür’atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san’atın, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârî demin:
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi “mâhiyyet-i rûhiyye” niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz!” (s. 172).

3. Basın-Yayın

Âkîf, halkın eğitilmesinde (yaygın eğitimde) çok büyük öneme haiz olan ama kimi zaman verdiği yalan yanlış ve maksatlı haber ve bilgilerle halkı yanlış bilgilendirip yönlendiren basın-yayın organlarından da şikâyetçidir:

“Nedir elindeki yâhu?
-Cerîde.
-At şu pisi.
-Neden?
-Yalan yazıyor, oğlum, onların hepsi.” (s. 109).

O dönemdeki bazı basın-yayın organlarının, aynı zamanda, millet içinde ayrılık tohumları eken bir işleve sahip olduklarından bahseder:

“Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete,
Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete.” (s. 162).

Basından şikâyet eden Âkîf, öte yandan, doğru ve dürüst bir yayıncılık politikasıyla millete büyük hizmet edileceğine de inanır. Milleti bilinçlendirmede ve eğitimde basının büyük bir önemi olduğuna vurgu yapar (s. 165) (Çetin, 2006: 57-68).

4. Öğretmen

Tüm meslek gruplarını/mensuplarını (doktorları, mühendisleri, askerleri, bakanları, başbakanları ve cumhurbaşkanlarını vs.) yetiştirdiği için çok büyük öneme haiz olan öğretmenliği her mesleğin üstünde tutan Mehmet Âkif, bir şiirinde “Hoca hakkıyla beraber gelecek hak var mı?” deyip vazifesini hakkıyla yapan öğretmeni, halkın “devleti, nimeti ve her şeyi” olarak niteler.

Eğitimin başlıca fonksiyonlarından biri olan kültürel ve bilimsel değerleri yeni nesillere aktarmak vazifesiyle görevli olan öğretmen; iki büklüm belimizi sihirli elleriyle doğrultacak, ufkumuzu kaplayan karanlıkları temiz soluklarıyla giderecek kutsal bir mesleğin mensubudur. “Âlimler peygamberlerin vârisleridir.” hakikatinin “kapsama alanı”na giren ve “Ben bir muallim olarak gönderildim.” diyen Hz. Peygamber’in vârisi olan öğretmenin görevi, yalnız öğretmek değil, aynı zamanda insan yetiştirmektir. Öğretmen, doğumundan ölümüne kadar, bütün hayat boyu, hayatı şekillendiren kutsal bir üstattır. O, milletine rehberlik yapıp milletin ahlâk ve karakterini de yüceltir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin temel taşı olan öğretmenin fert üzerindeki etkisi, anne-baba ve çevrenin etkisinden daha üstündür. Aslında, anneyi de, babayı da, hatta toplumu da yoğuran odur. Onun elinin içine girmedeği bir hamur, tatsız ve tuzsuz sayılır. “Öğretmen, toplum binâsının en büyük işçisi, en büyük kurucusudur. Bu binâyâ konulan bütün taşlar, ilk önce onun elinden geçer ve duvardaki yerini almadan önce son şeklini onun elinde alır. Sağlam binâ yapmak istiyorsak, iyi usta aramalıyız. Bir memlekette de iyi bir nesil elde edilmek isteniyorsa, iyi öğretmen yetiştirmek gerekir.” (Özbalcı, 1980: 24). Merhum Prof. Dr. Ayhan Songar da, çocuğun okula başlamasından sonrasını anlatırken;

“Artık onun da bir ‘öğretmeni’ vardır ve öğretmen ona sadece kendi ana-babasından gelen bilgileri değil o güne kadar dünyadan gelmiş geçmiş bunca ilim adamının, bunca düşünürün, bunca sanat ehlinin bilgi ve tecrübelerini verecek, onu bu bilgilerle yükleyerek hayata hazırlayacaktır. Şüphe yoktur ki, okuldan adımını atan çocuğumuz artık gerçek mânâsı ile bizim değil, öğretmenin çocuğudur. Onun için öğretmenlik böylesine yüce bir meslek, böyle üstün bir meziyettir.” (Songar, 1985: 6-7)

diyerek bize öğretmenin ve öğretmenlik mesleğinin önemini ifade eder.

Allah’ın insanları yükseltip alçaltmada kullandığı bir el ve dil olarak kullandığı öğretmen, eğitim-öğretim faaliyetlerinin verimliliğini sağlayan, onları istenen amaçlar doğrultusunda yönlendiren en önemli güçtür. Sistem ne kadar mükemmel olursa olsun onu uygulayacak olanlar kendilerine düşeni yapmazlarsa olumlu neticeler elde edilemez. Teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, öğretmenin değeri hiçbir zaman azalmayacaktır. İşte eğitim sisteminin de başarıya ulaşması, görev bilincine ulaşmış öğretmenlerle mümkündür. Öğretmen olmadan eğitim-öğretim faaliyeti olmayacağı gibi, eğitim-toplum ilişkisini de göz önüne alırsak, toplum da istenen düzeye ulaşamaz. Ünlü Amerikalı şâir ve düşünür Emerson’un deyişiyle “derslere ruh ve hayatîyet kazandıran”lar, öğretmenlerdir. “İyi eğitimin ancak iyi eğitimciyle mümkün olabileceğini kolaylıkla söyleyebiliriz ve diyebiliriz ki, okul denilen bina, öğrenci, öğretmen ve araç-gereçten ibaret kurumda yapılacak reforma, mutlaka öğretmenden başlamak en isabetli yoldur.” (Özbalcı, 1989: 1). Çünkü çağlar boyunca doğruluğundan şüphe edilmeyen bir kural vardır: “İyi öğretmen, şartlar ne olursa olsun, iyi öğrenci yetiştirir.” (Özbalcı, 1988: 186).

İdeal Öğretmenin Vasıfları

“Sonunda: “Kuvvetimiz, şüphesiz ilerlemeli;
Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli.
Teammüm etmesi lâzım ma’ârifin mutlak:
Okur yazarsa ahâli, ne var yapılmayacak?
Donanma, ordu birer ihtiyâc-ı mübrimdir
O ihtiyâcı, fakat öğreten “muallim”dir!
Deyip karârını vermiş ki, aynen icrâyâ,
Konunca ortaya çıkmış, bugünkü Almanya.” (s. 246)

Âkîf’in Fâtih Kürsüsünde adlı şiirinde anlattığına göre, Sedan’da orduyu Almanlara teslim eden Fransızlar, “Prusyalı’nın harb eden ordusu ta’limlidir; lâkin asıl zaferi kazanmış olan onların ‘öğretmen ordusudur’” derlermiş. İşte toplumun geleceğinde bu kadar etkili rol oynayan öğretmenler, toplumun kalp ve beyni hükmündedir; onun kurtarıcısıdır. Memleketi kalkındıracak en önemli etken, insan; insanı da yetiştiren, öğretmen olduğuna göre öğretmenler bilgili, kültürlü, her yönüyle iyi yetişmiş, yüksek yetenekli, çalışkan, insan şahsiyetini şekillendirmede sevgi ve saygının gücüne inanmış, kendisini milletine adanmış, inançlı, şuurlu, millî değerlerine yabancılaşmamış ve kendine güvenir hâlde yetiştirilirse memleket de kalkınır, millet de huzura erer (Özbalcı, 1988: 183). İnsan yetiştirmekle görevli “öğretmen, vatan tezgâhında millet kumaşını dokuyan ve nesiller arasında köprüler kurmak sûretiyle millî hayâtın canlı ve kesintisiz bir şekilde devamını sağlayan insandır. Öğretmenin bu misyonu, onun, büyük bir dikkat ve titizlikle ve millî kültürün bütün unsurlarıyla mücehhez olarak yetiştirilmesini bir mecburiyet hâline getirmektedir.” (Özbalcı, 1989: 1).

Peki, “iyi bir öğretmen”de olması gereken özellikler nelerdir? Şimdi bu soruya, Mehmet Âkîf’in gözüyle cevap vermeye çalışalım:

Âkîf; şiir, vaaz ve yazılarında, öğretmende bulunması gerekli nitelikleri kimi zaman açıkça kimi zaman da dolaylı olarak belirterek, saydığı bu niteliklere sahip olmayan öğretmenlerden meydana gelen topluluğu, “fidan ve filiz konumundaki çocuklarımızı mahvedecek” (Çetin, 2006: 57-68) “çekirge orduları”na benzetip anlatımına güç katar:

“Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesâb edin zararını!
“Muallimim” diyen olmak gerektir îmanlı;
Edepli, sonra liyâkatli, sonra vicdanlı.
Bu dördü olmadan olmaz: Vazîfe, çünkü, büyük;” (s. 247).

Ona göre, en başta imanlı, edepli, liyâkatli ve vicdanlı olması gereken öğretmen, bilimsel ve ahlâkî yönden donanımlı, örnek bir kişiliktir. O, sadece okulda ders veren kişi değil, toplumsal misyon yüklenmiş bir önderdir. Şair, “muallim ordusu, lâkin asıl muzaffer olan” (s. 281) diyerek bu sosyal sorumluluğu açıkça ortaya koyar ve milleti kurtaracak olanın öğretmenler ordusu olduğuna inanır.

Onun öğretmenlikle ilgili düşüncelerini açıkça ve etkileyici bir dille ortaya koyduğu en meşhur hikâyesi, Safahat’ın Âsım başlıklı bölümündedir. Bir köylü ağzından bir öğretmenin tasvirini içeren bu metin, öğretmen yetiştiren kurumlarımız

olan Eğitim Fakültelerinin her bölümünde, halkın öğretmene bakışını ve ondan beklentilerini yansıtan bir örnek olarak mutlaka okutulması gereken somut gözlemleri yansıtır. Her ne pahasına olursa olsun çocukların ve gençlerin mutlaka eğitim görmelerini isteyen bu şiirdeki (Âsım'daki) Hocazâde'ye göre, okula ve öğretmene karşı olmak affedilemez bir kusurdur. Meşrutiyet'ten sonra kurulan yeni okulların, halktan kopuk insanlar yetiştirdiği hususunda Köse İmam'la aynı fikirde olan Hocazâde, bu şiirde, Konya'nın köylerinden birinde başından geçen bir olayı hikâyeye ederken, eğitim, okul ve öğretmen meselesini çok etkileyici bir dille işlemektedir. Hocazâde, uğradığı bir nâhiyenin a'yânının, köydeki okulun öğretmenini kovduğunu ve çocuklarını okuldan alıp okulu kapattığını öğrenince öfkelenir. Yatsıdan sonraki vaazında ilmin ve öğretmenin önemini, köylünün yaptığı işin yanlış olduğunu anlatır ve köylüleri yaptıklarından dolayı azarlar.⁴ Ancak, köylünün öğretmeni kovmasında kendilerince haklı sebepleri vardır. Evinde misafir kaldığı Mestanlı Dayı adındaki bir köylü, başlarından geçenleri Hocazâde'ye bütün ayrıntısıyla anlatır: Köylü, dışından tırnağından artırarak kendi okulunu yapmış; gönderilecek öğretmenin ücretini de karşılamaya razı olmuştur. Bu fedakârlıklarına rağmen, köye gönderilen öğretmen, köylü ile uyuşamamış, halkın değerlerini hiç dikkate almamış, Hocazâde'nin (Âkif'in) de eleştirdiği züppe tiplerden biri çıkmıştır. Mestanlı Dayı'nın tasvir ettiği öğretmen, ülkedeki Batı tarzında eğitim veren okullardan yetişmiş, Batılılaşmayı sadece şekilde

4 "İlme kıymet veren âyâtı, ehâdîsi bütün,
Okudum, hâsılı bülbül gibi öttüm ben o gün.
Sonra, te'yid-i İlahî olacak besbelli,
Öyle bir maskara ettim ki o hâin cehli,
Hani kendim de beğendim.
-Adam, anlat, ne dedin?
- Biri aklımda değil.
- Öyle mi?
- Baktım, sadedin,
Tam zamânydı, ahâlîye çevirdim yüzümü;
Açtım artık bu sefer ağzımı, yumdum gözümü:
Hiç muallim kovulur muymuş, ayol, söyleyiniz?
O sizin devletiniz, ni'metiniz, her şeyiniz.
Hoca hakkıyla beraber gelecek hak var mı?
Sizi mizâna çekerken bunu sormazlar mı?
Müslüman, elde asâ, belde divit, başta sarık;
Sonra, sırtında, yedek şaplı beş on deste çarık;
Altı aylık yolu, dağ taş demeyip, çiğneyerek,
Çin-i Mâçin'deki bir ilmi gidip öğrenecek.
Hiç düşünmek de mi yoktur, be adamlar, bu ne iş?
En büyük tâlî'i Mevlâ size ihsân etmiş,
Hem de ta olduğunuz mevkie göndermişken;
Teptiniz kendi gelen ni'meti sersemlikten!
Çok zaman geçmiyecektir ki bu nankörlüğünüz,
Ne felâketlere meydan verecektir görünüz!
Köylerin yüzde bugün sekseni, hattâ, hocasız;
Siz de onlar gibi câhil kalarak anlayınız!
Bir hatâ oldu, deyip şimdi peşimansınız a...
Ne çıkar? Gitti giden, kıydınız evlâdınıza..." (s. 356-357).

zanneden, millî ve manevî değerlerine yabancılaşmış, insanlıktan uzak “farmason” bir tiptir:

“Dur ki ben söyleyeyim bir de, kuzum, sen hele dur!

Köylü câhilde de hayvan mı demektir? Ne demek!

Kim teper ni'meti? İnsan meğer olsun eşşek.

Koca bir nâhiye titreştik odunsuz yattık;

O büyük mektebi gördün ya, kışın biz çattık.

Kimse evlâdını câhil komak ister mi ayol?

Bize lâzım iki şey var: Biri mektep, biri yol.

Niye Türk'ün canı yangın, niye millet geridir;

Anladık biz bunu, az çok senelerden beridir.

Sonra baktık ki hükûmetten umup durdukça,

Ne mühendis verecekler bize, artık ne hoca.

Para bizden, hoca sizden deyiverdik... O zaman,

Çıkagelmez mi bu soysuz, aman Allah'ım aman!

Sen, oğul, ezbere çaldın bize akşam, karayı...

Görmeliydin o muallim denilen maskarayı.

Geberir, câmie girmez, ne oruç var, ne namaz;

Gusül abdestini Allah bilir amma tanımaz.

Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu;

Ebenin teknesi ömründe pisin gördüğü su!

Kaynayıp çifte kazan, aksa da çamçak çamçak

Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklayacak?

Huyu dersin, bir adamcıl ki sokulmaz adama...

Bâri bir parça alsaydı ya son son, arama!

Yola gelmez şehirin soysuzu, yoktur kolayı.

Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tınmaz da ayı,

Bir bakar insana yan yan ki, yuz olmuş manda,

Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda.

Bir selâm ver be herif. Ağzın aşınmaz ya... Hayır,

Ne bilir vermeyi hayvan, ne de sen versen alır.

Yağlı yer, çeşmeye gitmez; su döker, el yıkamaz;

Hele tırnakları bir kazma ki insan bakamaz.

Kafa orman gibi, lâkin, o bıyık hep budanır;

Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır:

Tertemiz yerlere kipkirli fotinlerle dalar;

Kaldırımından daha berbâd olur artık odalar;

Örtü, minder bulanır hepsi, bakarsın, çamura.” (s. 358-359).

Mestanlı Dayı, köye gelen yabancı su mühendislerinin bile kendilerine çok samimi davrandıklarını, hassasiyetlerine ve kutsal değerlerine hürmet ettiklerini söyler ve köylü olarak aydınlardan beklentilerinin sadece tatlı söz ve güler yüz olduğunu ifade eder:

“Su mühendisleri gelmişti... Herifler gâvur a,

Neme lâzım bizi incitmediler zerre kadar;

İnan oğlum, daha insafli imiş çorbacılar!

Tatlı yüz, bal gibi söz... Başka ne ister köylü?
 Adam aldatmayı âlâ biliyor kahbe dölü!
 Ne içen vardı, ne seccadeye çizmeyle basan;
 Ne deyim dinleri bâtılsa, herifler insan.
 Hiç ayık gezdiği olmaz ya bizim farmasonun...
 İçki yüzler suyu, ahlâkını bir bilsen onun!
 Şimdi ister beni sen haklı gör ister haksız,
 Öyle devlet gibi, ni'met gibi laflar bana vız!
 İlmî yuttursa hayır yok bu musîbetlerden...
 Bırakın oğlumu, câhilliğe râzıyım ben." (s. 359).

Görüldüğü gibi, Âkîf'in buradaki öğretmen eleştirisi aynı zamanda bir "aydın eleştirisi"dir. Halka ve halkın değerlerine uzak ve saygısız aydınların eleştirisi... Bu şiirde bahsedilen öğretmen tipinin, bugün halkı "göbeğini kaşıyanlar" veya "bidon kafalılar" diyerek küçümseyen sözde aydınlardan farkı yoktur. Oysa, "efrâdı millete mürşitlik etmesi lâzımgelen, hem de kendilerini o mevkide gösteren zümre, yani mütefekkir tabaka, sözlerle, yazılarıyla, hareketleriyle halkı yanlış bir yola götürmekten çekinmeli ve halka rehber olmağa çalışmalıdırlar." (Ersoy, 1968: 50). Çünkü, "vâizlik, nâsihlik, mürşitlik gayet müşkül vazifelerdendir. Sözlerini dinletebilip de efkâr arkalarından getiremeyenler, cemaati kâbil-i hitap olmamakla töhmetleyerek işin içinden sıyrılıver[memeli], asıl kabiliyetsizlik ile aczin kendilerinde olduğunu" düşünmelidirler (Ersoy, 1968: 46-47).

Bu şiirlerden ve Âkîf'in nesirlerinden hareketle onun ideal bir öğretmende olmasını arzu ettiği vasıfları, maddeler hâlinde değerlendirebilirsek;

a. İmanlı ve ahlâklı (edepli) olmalı:

Âkîf'e göre, genç nesiller; fedakârlık, azim, hürriyetperverlik gibi asil duygularla donatılırken onlara bir taraftan da sağlam bir İslâm inancı kazandırılmalıdır. Bunun için de en başta, onları eğitenlerin sağlam bir iman ve ahlâk anlayışına sahip olması gerekir. Öğretmen, mensubu olduğu milleti millet yapan ve ayakta tutan dinî ve millî inançlara sahip olmalı, bu değerlerin heyecanını her zaman içinde duymalı ve ahlâkî zaatlardan arınmış bulunmalıdır. Öğretmenin iman ve ahlâk yönünden öğrencilerine örnek olması gerektiğini düşünen Âkîf, çağdaş eğitimin önemini vurgularken gençlerin mukaddesata saygılı yetiştirilmelerinin de ehemmiyet arz ettiğini ifade eder:

"Evet, ulûmunu asrın şebâba öğretelim;
 Mukaddesâta, fakat çokça ihtirâm edelim." (s. 248).

Ona göre öğretmen, gençliğe çağın bütün faydalı bilgilerini öğretsin, onların kafalarını bu bilimlerle beslesin ama bunun yanında onların kalplerini boş bırakmasın ve milletin kutsal değerlerine saygıda da kusur etmesin. Çünkü öğretimle birlikte eğitim de öğretmenin görevleri arasındadır.

Âkîf'in "imanlı" öğretmenden kastı, sadece Allah'a inanması değil, aşağıda da değineceğimiz gibi, haksızlıklara karşı çıkıp haksızlık veya baskı yapamı eleştirebilen cesur ve mücadeleci bir insan olmasıdır. Âsım'daki Hoca Mandal, böyle ideal ve idealist bir vâizdir (bir anlamda, öğretmendir). Âkîf'in Âsım'da bahsettiği Hoca Mandal, Köse İmam'la birlikte Trabzon'a sürülecek bir hocadır. Baskı ve haksızlığa karşı çıkan cesur ve fedakâr bir insan olarak tanıtılan bu hoca hakkında Hocazâde şunları söyler:

“İşte gördün ya, Hocam millet için lâzım olan,
Hoca Mandal’daki îman gibi sağlam îman
Titretirsin yine dünyâyı emîn ol, tir tir;
Hele sen Şark’a o îmanda beş on sîne getir.” (s. 380).

Aynı zamanda onun “îman” kavramından, bir insanın kendisine ve milletine olan imanını yani güvenini çıkarmak da mümkündür. Milletine ve kendisine güvenmeyen bir insan, ona göre, ideal bir insan olamayacağı gibi ideal bir öğretmen de olamaz.

Hayatına giren hocaları hayırla yâd eden Âkif, babası ve ilk hocası Hoca Tahir Efendi’den başka Fatih Merkez Rüştüyesi son sınıfında Türkçe dersine giren ve “ilmen ve ahlâken çok yüksek bir zât. (...) O kadar yüksek bir adamın bir nasihati bile tesir eder.” (Okay, 2008: 10) diye nitelediği Hoca Kadri Efendi ile Baytar Mektebi’nde derslerine giren çoğu doktor ve dindar kimselerden oluşan hocalarından olumlu yönde etkilendiğini ifade etmiş; özellikle Baytar Mektebi’nde okulun mescidine de laboratuvarlarına da aynı şevk ve arzuyla devam etmiştir (Düzdağ, 1987: XXI-XXII).

b.Liyâkatli olmalı

Büyük sorumluluğu olan ve kutsal bir işi yapan öğretmenin, işinin ehli olması yani branşında yeterli olması, bu meslek için olmazsa olmazlardandır. Zaten işinin ehli olmayan, liyâkatsiz bir öğretmenin bu meslekte kalabilmesi veya öğrencinin gözünde itibarının olması söz konusu olamaz: “Öyle ya, okutacağı dersi hakkıyla bilmeyen bir müderris esasen tedrise kalkışamaz. Zira karşısındaki talebe temyiz iktidarında olduğu için hocasının aczine yarım saat bile dayanamaz.” (Ersoy, 1968: 47). Âkif’e göre, geleceğin teminatı olan gençlerin yetişmesinde en önemli paya sahip, dolayısıyla ülkenin kaderinde söz sahibi olan öğretmen, bu sorumluluğun ve yükün altından kalkabilecek ve mesleğinin hakkını verebilecek liyakate sahip olmalıdır. Âkif’e göre, ülkede çıkacak her türlü sıkıntıdan, çalkantıdan ve bozukluktan başlıca sorumlu olan öğretmendir. Ülke kalkınamamışsa, vazife aşkı yerini menfaat duygularına ve aşırı kazanma hırsına bırakmışsa, insanlar birbiriyle iyi geçinemiyorsa, ümitsizlik ve karamsarlık yayılmışsa, insanların gözünü hırs bürümüşse vs. bu olumsuzluklardan en başta vazifesini hakkıyla yap(a)mayan liyâkatsiz öğretmen sorumludur. En azından sorumluluğunun bilincinde olan her öğretmen, böyle düşünmelidir.

c.Vicdanlı ve merhametli olmalı

Âkif’in, eğitim ve toplum hayatına dair yazdığı çocuk kahramanlı şiirlerinden ilki olan Hasta, şairin Halkalı Ziraat Mektebi’nde öğretmen iken bizzat şahit olduğu acıklı bir olaya dayanır. Bu şiirdeki okul müdürü, kimsesiz ve hasta bir çocuğu, onun kimsesiz olduğunu ve gidecek yeri olmadığını bildiği hâlde sokakta ölüme terk eden devletin soğuk ve vicdansız yüzünü temsil eder.

Vicdanlı, merhametli ve hakkaniyet duygusuna sahip olmayan ve kendisine emanet edilen çocuklara kendi çocuklarıymış gibi muamele etmeyen bir öğretmen, ne kadar bilgili de olsa faziletli olmadığı için makbul değildir.

d.İnsanlara/Gençlere ümitsizlik değil ümit ve ideal aşılmalı

Öğretmen, toplumun yüreğini hoplatmalı; himmetini bilmeli; zihinlere aydınlık ve kalplere kuvvet kazandırmalıdır. Gerçek öğretmen, saf ve temiz tohumun ekicisi ve koruyucusudur. Tohumun (insanın) iyisini ve sağlamını yetiştirmek onun görevi olduğu gibi, hayat ve olaylar karşısında insanlara/gençlere yön vermek ve hedef göstermek sorumluluğu da ona aittir. Öğretmen, öğrenciye yüce idealler vermeli ve onu pasiflikten kurtarmalıdır. Halkı ve gençliği; arsa, apartman, otomobil sahibi olmaktan ve keyif çatmaktan yani kişisel refahtan daha üstün bir “millî ideal”e bağlamak gerekir. Bu işin okullardaki temsilcisi öğretmenlerdir. Öğretmenler, “millî ideal için kişisel refahın feda edilmesi” lâzım geldiğini öğrencilerine hem hal ve hareketleriyle göstermeli hem de dile getirmelidirler. Öğretmen, karşısındakinin ruhunun derinliklerinde yatan ve uyuklayan, ferdi istek ve iştahlardan daha üstün olan “millî temayülleri” uyandırmalı, onları bilinçlendirmelidir. Gençliğe “millî bir ideal” vererek onları dâvâsız bir parazit sürüsü olmaktan; evle okul, okulla kahvehane/eğlence yerleri arasında mekik dokumaktan kurtarmalıdır.

Eğitim-öğretim konusunda geçmişin olumsuz değerleriyle mücadele edip onları yıkmaya çalışan ve aktif, ümitli, cesur ve çalışkan gençler yetiştirilmesini isteyen Âkif, Safahat'ın altıncı kitabı olan Âsım'da, devletin çökmeye yüz tutmasının suçlusu olarak daha ilkokuldan (hatta “Yeis Yok!” adlı şiirinde ifade ettiği gibi “beşikten”) itibaren gençlere karamsarlık aşıl原因 öğretmenleri, aileleri, siyasetçileri, vâizleri ve yazarları gösterir.⁵ Özgüvenini yitirmiş, korkak, ümitsiz ve karamsar kuşaklar yetiştiren bu eğitim ve hayat felsefesi, -ki bugün bile bazı basın yayın organları, siyasetçiler, bilim adamları ve eğitimciler aynı felsefeyi halkımıza ve gençlerimize sürekli aşıl原因 çalışmaktadır- artık terk edilmeli ve başta öğretmenler olmak üzere tüm yetkililer, gençlere özgüven ve ümit aşıl原因larıdır. Âkif, kendilerinin böyle yetiştirilmediğinden yakınır:

“Memleket mahvoluyor, baksana, bedbinlikle.

Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim,

Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfa'îlim.

- Niye?

- Zerk etmediler kalbime bir damla ümîd.

Hoca, dünyâda yaşanmaz, yaşamaktan nevmîd.

Daha mektepte çocuktuk bizi yıldırır hayat;

Oysa hiç korku nedir bilmiyecektik, heyhat!

Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmiyeni;

“Yürü oğlum!” diye teşcî' edecek yerde beni,

Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,

Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki!

⁵ Âkif, aynı hususu, vaazlarında da dile getirir: “Acaba biz Müslümanlar niçin bu hâle düştük? Bunun illetini ben şöyle görüyorum: Doğduğumuz günden itibaren babalarımız, analarımız, hocalarımız, siyasilerimiz, ediblerimiz, şairlerimiz, muharrirlerimiz bize istikbal için ümit verecek bir şey söylemediler. Ben çocukluğumdan beri: -Biz yaşamayız. Avrupalılar terakki eylemiş. Siz çok fena günler göreceksiniz!.. nakaratından başka bir şey işitmedim. -Çocuklar, siz geceli gündüzlü çalışınız ki bu memleket kurtulsun... diye bizleri saye, mücahedeye sevk edecekleri yerde rast gelen adam ruhlarımıza, kalplerimize yeis mayası aşıl原因...” (Ersoy, 1968: 160).

Bana dünyâya çıkarken “batacağsın!” dediler...
 Çıkmadan batmayı öğren, ne kadar saçma hüner!
 Ye’si ezber bilirim, azmi yüzünden tanımam;
 Okutan böyle okutmuştu, beğendin mi İmam?
 - Çattı, lâkin, o yalan bellediğin istikbâl.
 - Hadi çatmış diyelim, kimlere âid ki vebâl?
 Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık,
 Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.
 İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb;
 Çünkü biçârenin âtisine îmânı harâb.
 Hissi yok, fikri bozuk, azmini dersin: Meflûc...
 Hani rûhunda o haksızlığa isyan, o hurûc?
 Karşıdan zinde görürsün, sokulursun ki: Yarım...
 Yandık ecdâdımızın nârına, hâlâ yanarım!
 Ye’si tekfir eden îmânıma olsun ki yemin,
 Bize telkîn-i ümîd etmediler, ...” (s. 371-372).

Âkif, “Yeis Yok” adlı şiirinde de, yanlış eğitim ve hayat felsefesiyle tâ beşikten itibaren karamsar yetiştirilen gençlik konusunu ele alır:

“Doğduk, “yaşamak yok size!” derlerdi, beşikten;
 Dünyâyı mezarlık bilerek indik eşikten!
 Telkîn-i hayât etmedi aslâ bize bir ses;
 Yurdun ezeli yasçısı baykuş gibi herkes,
 Ye'sin bulanık rûhunu zerk etmeye baktı;
 Mel'un aşu bir nesli uyuşturdu, bıraktı!
 “Devlet batacak!” çığığı beyninde öter de,
 Millette bekâ hissi ezilmez mi? Nerde!
 “Devlet batacak!” İşte bu öldürdü şebâbı;
 Git yokla da bak, var mı kımıldanmaya tâbı?
 Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,
 Batmazdı bu devlet, “batacağıdır!” demeyeydik.

Batmazdı, hayır batmadı, hem batmıyacaktı;
 Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır!” (s. 428).

Bu arada şunu da belirtelim ki öğretmen, sadece okullarda görev yapan kişi değildir. Başkasına bir şey öğreten herkes öğretmendir. Bu nedenle, camideki vâiz de öğretmen kimliğine sahiptir. Âkif, o dönemdeki vâizlerin yeterli bilgi ve bilinç donanımına sahip olmayan câhil kimseler olduğunu, çocuklarımıza ve halkımıza hep ümitsizlik aşıladığını, yıldırın, korkutan, ürküten, geleceğe dönük ışık ve ufuk göstermeyen, insanlardaki hissi, fikri, azmi felç eden, gençliği karamsar yetiştiren kişiler olduklarını gözlemlemiştir (Çetin, 2006: 57-68). Âkif, “halk eğitimi”nde çok önemli fonksiyonlar edâ etmesi gereken vâizlerin yetiştirilmesinde ve seçilmesinde yeterli hassasiyetin gösterilmediğinden de şikâyetçidir:

“(...) derse çıkacak hoca efendiden [öğretmenden, R.G.] icâzetnâmeden başka sıkı bir imtihan geçirmiş olmasını isteriz de vâiz kürsüsüne tırmanacak mürşid-i kâminden hiç de ehliyetnâme sormayız! Hâlbuki iş aksine olmak lâzımgelirdi. Öyle ya, okutacağı dersi hakkıyla bilmeyen bir müderris esasen tedrise kalkışamaz. Zira

karşısındaki talebe temyiz iktidarında olduğu için hocasının aczine yarım saat bile dayanamaz. Vâizlerin mevkii ise böyle müşkül değil; çünkü cemaatin bir kısmı din namına söylenen her sözü dinlemek itiyadındadır! Üdebâ-yı ulemâdan Ziya Paşa merhum, 'Bizde gayet mühim iki vazife vardır ki, bililtizam en ehliyesiz ellere tevdi olunur: Biri Nahiye Müdürlüğü, diğer çocuk lalalığı.' diyor ki, biz buna bir de vâizliği ilâve etmek için hiç düşünmeğe hacet görmüyoruz." (Ersoy, 1968: 47).⁶

e. Fedakâr olmalı:

Bu vatanın nimetleriyle yetiştiğini ve milletine vefa borcu olduğunu bir an bile hatırlıktan çıkarmaması gereken öğretmen, kendi bireysel menfaat ve rahatını bir tarafa iterek eğitim hizmetinde her türlü fedakârlığı yapmalıdır.

Emekli olsa bile bildiklerini aktarmak, öğretmenin vazifesidir. Âkif bu hususa, bir hâtırasını aktarırken temas eder. Bir gün bir arkadaşının emekliye ayrılmış bir matematik hocasıyla karşılaşır ve arkadaşından bu hocanın şimdi evinde "mesleğine ait eserleri okumakla" ve "milletin adam olmasına dua etmekle" vakit geçirdiğini öğrenince şu cevabı verir: "-Birinci meşgalesine diyecek yok lâkin ikincisine aklım ermedi. Çünkü böyle duâ-gûlukta karar verecek olduktan sonra o kadar çalışmaya ne lüzûm vardı. O şimdi öğrendiğini öğretmeli, okuduğunu okutmalı." (Abdulkadiroğlu, 1990: 83-84).

Âkif, eğitime gönül veren idealist ve vatansever kimselerin ne kadar fedakâr olmaları gerektiğini ve bu fedakârlığın sonunda ülkemizin ve milletimizin neler kazanabileceğini, kızı Suad'a 1934 yılında Mısır'dan yazdığı bir mektuptaki şu satırlarında bizlere hissettirir:

"Evet, muntazam, ma'mûr şehirlerde, refah ile ömür sürmeyi herkes arzû eder. Fakat bu arzûnun tatmîni için ara sıra fedâkârlık zarûridir. Bugün yüzlerce milyon efrâd-ı beşere hakim bulunan İngilizleri gözümüzün önüne getirelim. Acaba heriflerin bu kudretleri, bu muvaffakiyetleri tesâdüfen mi oluvermiş, yoksa milletçe birçok mesâ'îye, birçok şedâ'ide katlanmak sayesinde mi elde edilmiş? Londra'da doğmuş, nâz u na'im içinde büyümüş, ebeveyninin milyonları sayesinde her türlü ihtiyaçtan fersahlarca uzak bir lordun oğlu, kalkıyor, Sudanlara, Afrika'nın en yaşanmaz, en cehennemî bucaklarına giderek gençliğinin en kıymetli çağlarını, İngiltere hesâbına, o kumlara gömüyor. Vatani uğrunda çektiği tahammül-sûz meşakkatleri hiçe sayıyor. Daha doğrusu kendisi için şeref biliyor. Biz biçârelerse İstanbul'dan çıkıp Bursa'ya gitmeyi felâket telakkî ediyoruz!" (Mehmet Akif Ersoy'un Aile Mektupları, 2010: 114-115).

f. Teorik bilgilerden ziyade pratik bilgiler vermeli:

Öğretmen, beyni sulandırıcı, teorik ve ezberci müfredat programlarını uygulayarak öğrencilerin beyinlerini karmakarışık bilgilerin antreposu hâline getirmekten kaçınmalıdır. Öğretmen, günlük hayatta işe yaramayan, soyut ve faydasız bilgi yığını yerine faydaya dönük, pratik/uygulanabilir ve kullanılabilir bilgiye öncelik vermelidir:

⁶ Bugün bu listeye bir de öğretmenlik mesleği ile eğitim sistemiyle sürekli oynayarak eğitimi meflûç eden ve "öğrenci merkezli eğitim sistemi"ni yanlış uygulayarak idealist öğretmenlerin elini kolunu bağlayan siyasetçiliği de ekleyelim desek acaba çok mu insafsızlık etmiş oluruz?!

“Nazariyyata boğulmakla geçen ömre yazık;
Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık” (s. 169).

Âkif, yukarıda da değindiğimiz gibi, medreselerin müspet bilimlerden iyice uzaklaşıp köhneleştiğinden şikâyet edilerek medreselere alternatif olarak açılan Batılı tarzdaki eğitim kurumlarının, daha doğrusu üniversitelerin, çoğunlukla, sadece teorik bilgi aktardığını; okulda öğrendiklerini mezun olduktan sonra pratik hayatta kullanamayan, hayattan kopuk tipler yetiştirdiğini iddia eder ve izlenen bu eğitim metodunu -dolayısıyla da bu öğrencileri yetiştiren hocaları- eleştirir:

“Bir alay mekteb-i âlî denilen yerler var;

Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar:
Şu ne? Mülkiyye. Bu? Tibbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
O mu? Baytar. Bu? Zırâ'at. Şu? Mühendishâne.
Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüm yok; yalnız,
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!
İşimiz düştü mü tersâneye, yâhud denize,
Mutlakaa, âdetimizdir, koşarız İngiliz'e,
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
Meselâ bûdce hesâbâtını yoktur çıkarana...

Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.

Hani tezgâhlarınız nerde? Sanâyi' nerde?
Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de!
(...)

Siz gidin bunları ıslâha bakın peyderpey;” (s. 354-355)

Burada, bu hususla ilgili olarak, onun Dârülfünun'dan öğrencisi olan ünlü romancımız Reşat Nuri'nin bir anısından da bahsedelim: Yıllarca Millî Eğitim Bakanlığı (o günkü adıyla Maarif Vekâleti) bünyesinde müfettiş olarak da çalışmış bir eğitimci olan Reşat Nuri, hâtıralarında, Âkif'in Dârülfünûn'daki derslerde manzumeler yazdırıp izah ettiğini, bu ders işleyiş şeklini öğrenciyken basit bulduğunu, ancak hocasının bu yöntemle ders anlatmakta haklı olduğunu daha sonraları anladığını ifade eder: “Aradan geçmiş bunca seneden sonra anlıyorum ki Âkif, o zaman bizim için yapılacak şeylerin en iyisini yapmıştır. Onun sağlam mantığı, samimî ve pratik zekâsı, çürük temel üzerine kurulacak nazariyelerin boşluğunu anlamış, bir hoca için en iyi usûlün talebeyi hangi seviyede bulursa oradan alıp yürütmek olduğunu gayet iyi takdir etmiştir.” (Yardım, 1986: 215-216). Bu sözlerde Reşat Nuri, ayrıca Âkif'in, öğrencinin seviyesini de göz önüne alarak ders anlattığına vurgu yapmıştır.

Biz de bugün okullarda (hatta üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde) kuru edebiyat tarihi bilgilerinin ezberletildiğinden, metin tahlili yapılmadığından veya öğrencinin metinle yeterince içli dışlı olup edebî zevk kazanamadığından şikâyet etmiyor muyuz?

g.Cesur, mücadeleci ve aktif bir ruha sahip olup gençleri de bu şekilde yetiştirmeli

Öğretmen, yetiştirdiği öğrencileri, memleket dâvâlarını alçak sesle konuşup hiçbirinde faal rol oynamamaktan; diplomayı tek hedef olarak görmekten; diplomayı eline alıncaya kadar sosyal hayattan mahrum “cemiyet dışı bir mahlûk” olarak yaşamaktan; toplumsal hayattan soyutlanıp topluma karşı pasif ve seyirci kalmaktan; sekiz on yıllık öğrenim hayatı sonucu hamle ve teşebbüs kabiliyetlerinin kırılarak körü körüne itaat fikriyle yetişmekten ve hayat karşısında “bir emir kulu sabrıyla iki kat eğilerek yürümekten” kurtarmalıdır. Ancak bunu yaparken öğretmen, gençlere, haklarını kaba kuvvetle aramamaları gerektiğini ve kanundışı hareketlerden kaçınmalarını da mutlak surette telkin etmeli ve onları anarşiden uzak tutmalıdır. Âkif, bu hususa Âsım adlı şiirinde özellikle vurgu yapmakta ve bir eğitimci olarak Bâbüâli’yi basmayı düşünen Âsım’a bu yönde telkinlerde bulunmaktadır.

Mehmet Âkif’in, içinde bulunduğu son derece olumsuz şartlardan ülkeyi ve milleti Âsım’ın neslinin kurtaracağına olan inancı tamdır. Bu nesil, bu cesaret ve yüksek yaratılışı, I. Dünya Savaşı’nda çeşitli cephelerde ve özellikle de Çanakkale’de mükemmel biçimde göstermiştir. Buna rağmen Köse İmam, oğlu Âsım’ın son zamanlardaki davranışlarından memnun değildir. Çünkü Âsım, yaşadığı çevrede gördüğü haksızlık ve ahlâksızlıkları tek başına ve kaba kuvvetle çözmeye çalışmaktadır. Yapı itibarıyla da son derece kuvvetli ve gözü pek bir genç olan Âsım, bu gücünü uluorta kullanmaktan çekinmemektedir. Köse İmam, oğlu Âsım’daki pervasızlıktan ve gördüğü haksızlıkları kaba kuvvete başvurarak çözmeye kalkmasından rahatsızdır. Bu durumdan Âkif (Hocazâde) de rahatsızdır ve durumu, bu şiirde, Köse İmam’ın ağzından nakletmektedir. Âkif’e göre de, haksızlık ve adaletsizlikleri kaba kuvvetle çözmek mümkün değildir. Köse İmam, bu davranışın aklı ortadan kaldıracığını, kanunların hükmü ve adaletin söz konusu olamayacağını söyleyerek oğlunu uarmaya ve düşündürmeye çalışır. Her insan, gördüğü haksızlığı tek başına kaba kuvvetle çözmeye kalkışırsa birlik ve beraberlik sarsılacak ve doğacak anarşi yüzünden devletin otoritesi de ortadan kalkacaktır.

Köse İmam, oğlu Âsım’ın ülkedeki kötülüklerin sorumlusu olarak gördüğü Babialî’yi basma teşebbüsüne engel olamayacağını anlayınca Hocazâde’den (Âkif’ten) yardım ister. Tıpkı Köse İmam gibi, gençleri anarşiye değil bilime ve kanunlar içinde hak aramaya teşvik eden Hocazâde, Âsım’la konuşur ve ona ülkesi için yapacağı daha hayırlı ve faydalı bir hedef gösterir. Âsım ve arkadaşları, yarım bıraktıkları eğitimlerini tamamlamaları için Avrupa’ya, Berlin’e gideceklerdir. Âsım ve arkadaşları, ülkenin kurtulması ve medeni âlemde hak ettiği yere ulaşabilmesi için “ilm”i (marifeti) ve “fazilet”i kazanmalıdırlar. Oysa Şark’ta ne ilim ne de gerçek fazilet kalmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durum, Âsım ve arkadaşlarını ümitsizliğe düşürmemeli ve yıldırılmamalıdır. Çünkü Türk milletinin fazilet kaynağının beslendiği “din-i mübîn” gibi kutsal bir kaynak vardır. Âsım ve arkadaşları, memleketin faydasına olacak müspet ilmi kazanacaklardır.

h.Eğitimde dayağa ve baskıya başvurmamalı:

Eğitimde dayağa ve baskıya kesinlikle karşı çıkan Mehmet Âkif, öğretmenlerin, şahsiyeti ortadan kaldıran ve bireyi pasifleştirip kendisine yabancılaştıran bu yola başvurmamaları gerektiğine vurgu yapar. Kimi kaynaklara göre, kendisi de bir zamanlar

bu durumdan mustarip olan şair⁷, halk arasında yaygın olan ve çocuğun dayak ile eğitileceğini ifade eden “Hocanın vurduğu yerde gül biter.” anlayışına şu dizeleriyle karşı çıkmaktadır:

“-Hele dur, öfkemi tekmilliyeyim...

-Tekmille!

Zâten eksik bir o kalmıştı: Hudâyî sille...

-Sanki dövsem ne yaparsın? Hocayız biz, döveriz...

Gül biter aşk ile vurduk mu...

-İnandım, câiz...

-Pek cılız çıktı bu “câiz”, demek imânın yok?

**-Dayak “amentü”ye girdiyse, benim karnım tok,
Gül değil, kıl bile bitmez sopa altında!**

-Hele!

-Öyle olsaydı, şu karşıdaki yalçın kelle,

Fark olunmazdı Kızanlık'taki⁸ güllüklerden!” (Vurgulama benim, R.G.) (s. 323).

1.Halkın değerlerine ve hassasiyetlerine saygı göstermeli, halkı küçümsemeyip onların içine girmeli:

Şiirleriyle, nesirleriyle, hutbe ve vaazlarıyla milleti manen besleyen, yetiştiren ve eğiten Âkif, yukarıda da vurguladığımız gibi, bu milleti, halkın öz değerlerini kavrayarak yetişen ve onları bozmaksızın nasıl yetiştireceğini bilen “muallim ordusu”nun kurtarabileceğine inanmıştır.

Âkif'e göre öğretmen; insandan kaçan, halkı hor gören, kimseye selam vermeyip kimsenin de selamını almayan, kibirli, kendini beğenmiş, sosyal bir tip olmamalıdır. Halkın gelenek ve inanışlarını göz ardı ederek onlara büsbütün aykırı davranmamalı; düzeltilmesi gereken yanlış bir inanış varsa bunu usûlüne uygun bir şekilde düzeltmeye çalışmalıdır. Halka karşı tatlı dilli, güler yüzlü ve dürüst olmalı, ahlâkî zaaflardan arınmış bulunmalıdır. Aksi takdirde halk, mukaddesatını hiçe sayan ve kendisine hayvan muamelesi yapan öğretmenlere veya okumuşlara/aydınlara çocuklarını emanet etmektense onları cahil bırakmayı tercih eder. Halkı câhil bırakanlar, halkın psikolojisini bilmeyen öğretmen ve aydınlardır. Geçenlerde basına da yansıdığı üzere, üniversitedeki başörtülü öğrencisiyle alay eden veya ona bira aldırarak onu “sosyalleştirdiğine” inanan öğretmene bu halk çocuğunu emanet etmez tabii ki (<http://izle.ilahisevenler.com/basortulu-ogrencisine-icki-aldiran-ogretim-gorevlisine-sorusturma.html>).

⁷ Mehmet Âkif'in, “Benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim...” (Düzdağ, 1987: XXI) dediği ve on dört on beş yaşlarındayken kaybettiği babası Hoca Tahir Efendi, öğrencisi İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın ifadesiyle “sâlih, fâdil, vefî, sahî, âlicenâb, mürüvvetkâr, müstakîm bir üstâd-ı kâmil” (Düzdağ, 1987: XX) olmanın yanında kimi kaynaklara göre asâbî bir insandır ve kendi üzerine aldığı oğlunun eğitiminde zaman zaman dayağa da başvurmuştur. Bu yöntem, aynı kaynaklara göre, Âkif'in ruhunda derin yaralar açmış ve şair, bunu hiç unutmamıştır. Şair, bu sebeple, eğitimde “intizam içinde serbesti” ilkesini benimsemiştir (Yıldız, 2005: 86).

⁸ Kızanlık: Şimdi Bulgaristan hudutları içinde bulunan, gül bahçeleri ve gülyağlarıyla meşhur bir şehir.

i. Temiz ve bakımlı olmalı:

Öğretmen, duygularıyla kalbe, fikirleriyle beyne, kılık-kıyafet, hâl ve hareketleriyle göze hitap eden insandır. Diğer bir ifadeyle, öğretmenlikte kılık-kıyafet de büyük önem taşır. Öğretmen, saç sakalıyla kılık kıyafetiyle temiz ve bakımlı olmalı, bu yönüyle de öğrencilerine örnek olmalıdır. Çünkü öğrenci, öğretmenin sadece yaptıklarına ve söylediklerine değil dış görünüşüne de dikkat eder.

j. İlimiyle âmil olmalı:

Millete mürşitlik eden mütefekkir tabakanın en önemli unsurlarından olan öğretmen, bilgisini hayatına da yansıtmalı; bilgiyi yük olarak taşımamalıdır. Sözüyle davranışları birbirini tutmalıdır ki öğrencilerine tesir edebilsin: “Ayyaş bir herifin meşrûbât-ı küuliyeden men etmesi, hevesâtından vazgeçmeyen bir vâizin [öğretmenin, R.G.] halkı [öğrenciyi, R.G.] takvaya davet etmesi ne kadar gülünç olur, ne kadar maskara olur! Evvelâ kendimiz terbiye olmalıyız, sonra evlâdımıza (...) bir fikr-i sahih vererek okutmalıyız.” (Ersoy, 1968: 142).

Âkif, bu bağlamda, bizi felakete götüren sebepler arasında, çok konuşup az iş yapmamızı yani “lâfıcılığımızı” da sayar ve “Bir millet ki, bütün vücudu durur da yalnız çenesi işler, elbette yaşamaz” tespitinde bulunur (Ersoy, 1968: 127, 128).

k. Eğitimde çağın gereklerine ve öğrencinin seviyesine göre hareket etmeli:

İslâm'ı asrın idrâkine göre yorumlamayı, söyletmeyi gaye edinen Mehmet Âkif'e göre öğretmen de, çocukların ve gençlerin eğitiminde çağın gerektirdiği şartları göz önüne almalıdır. Hz. Ali'nin dediği gibi, öğretmenler ve anne-babalar, çocuklara kendi çağlarının eğitim ilkelerini kabul ettirmeye çalışmamalı ve onları eski eğitim usûlleriyle yetiştirmeye kalkmamalıdır. Çünkü çocuklarımız, bizim yaşamakta olduğumuzdan farklı bir zaman için yaratılmışlardır. Bu sebeple, Âkif'e göre çocuklara eskimiş eğitim değerlerini veya yöntemlerini kabul ettirmeye çalışmak, cinayettir: “Çocuklarımıza kendi terbiyemizi vermeye kalkışırsak cinayet işlemiş oluruz. Hikmeti doğrudan doğruya Peygamber'den telakkî eden Cenab-ı Ali diyor ki: ‘Çiğerpârelerinize yalnız kendi terbiyenizi giydirmeye çalışmayınız. İyice hatırımızda olsun ki onlar sizin yaşamakta olduğunuz zamandan başka bir zaman için yaratılmışlardır.’” (Abdulkadiroğlu, 1990: 44). Yetiştirilecek nesiller, kendi yaşayacakları devirlerin özelliklerine ve ihtiyaçlarına uygun yetiştirilmeli; “yaşayacakları zamanın insanı” olarak eğitilmelidir. Âkif, kendisi de çocuklarını çağın gereklerine göre yetiştirmiş; sözgelimi, kızlarına müzik ve resim dersleri aldirmiş; onları yabancı dil öğrenmeye teşvik etmiştir.

Âkif, öğretmenin çocuklara ve gençlere vereceği bilgileri onların seviyelerine uygun olarak seçmesi gerektiğine dikkat çeker: “Malûmat namına kafamıza doldurduğumuz şeylerden ne istifade ettik. Düşünüyorum da sekiz yaşında ezberlediğim bir çok ibâreleri ancak otuz sene sonra anlayabildiğimi görüyorum!.. Tabii onbeş yaşlarında iken okuduklarımı anlayabilmeye ömrüm müsâid olamayacak!” (Abdulkadiroğlu, 1990: 44). Âkif, ayrıca, çocuklar için yazılan birçok kitabın -veya bugün ilköğretimde onlara öğretilen birçok bilginin, R.G.- büyükler tarafından bile zor anlaşıldığına; öğretmenlerin de bunları anlatmakta güçlük çektiğine dikkat çeker. Ona göre, çocuklar, hiçbir zaman beyinlerindeki bilgileri, ileride kullanacakları “emanet para” gibi taşımamalıdır (Abdulkadiroğlu, 1990: 45).

Öğretmen, kendisinin taşıması gerektiği ve bizim de çoğunu yukarıda saydığımız şu hasletleri, öğrencilerine de mutlaka kazandırmalıdır: zulme karşı olmak, mazlumları korumak ve gözetmek, milletinin geçmişine ve mukaddesatına saygılı olmak, istiklâlê düşkün olmak ve onu hiçbir şeye değişmemek, hakkını hukukunu korumak için gerekirse hayatını bile tehlikeye atacak cesaret, fedakarlık ve kararlılığa sahip olmak, kazandığı ilmi hayatına yansıtmak, vs.:

“Zulmü alkışlayamam, zâlimi asla sevemem;

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

Biri ecdâdıma saldırdı mı, hatta boğarım!...

-Boğamazsın ki!

-Hiç olmazsa yanımdan kovarım.

Üç buçuk soysuzun ardından zağarlık yapamam;

Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.

Doğduğumdan beridir, âşığım istiklâlê;

Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle!

Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum

Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum!

Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,

Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim!

Adam aldırırma geç git, diyemem aldırırım.

Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım!

Zâlimin hasmıyım amma severim mazlûmu...

İrticân şu sizin lehçede manası bu mu?” (s. 361-362).

Sonuç

Âkîf'in Safahat'ı, nesirleri ve vaazları bir bütün olarak ele alındığında, bu eserlerin eğitici niteliğinin ağır bastığı çok açık görülmektedir. Kendisi de bir eğitimci olan Âkîf, eğitimin teorik ve pratik boyutları ile ilgili durumlar tespit edip bunlara ait çözüm yolları göstermiştir. Osmanlının yıkılışını bizzat yaşayan dertli şair, bu acıklı devrenin hastalıklarını ve acısını dile getirmiş ve bunlara kendince çareler üretmiştir.

Âkîf'in hemen hemen bütün eserlerinde “aydınlanma fikri” ile “uyanış ve kurtuluş fikri”ne rastlarız. Cehaletten, ezilmekten, sefaletten, gerilikten, adaletsizlikten, kölelikten ve müstemleke olmaktan kurtuluş (Taşdelen, 2008: 152) için Âkîf'e göre halledilmesi gereken en önemli mesele, “eğitim” meselesidir. Ülkenin içinde bulunduğu çöküşün ancak marifet ve faziletle donanmış çalışkan, cesur ve fedakâr bireyler sayesinde önlenebileceğine inanan Âkîf'in aydınlanma düşüncesinin ve kurtuluş reçetesinin başındaki eğitimi gerçekleştirecek olanlar da başta öğretmenler olmak üzere tüm eğitimciler/mürşitlerdir.

Sadece durum tespiti yapmakla yetinmeyen Âkîf, her alanda görülen aksaklık ve yanlışlar hakkında, benimsediği dünya görüşü çerçevesinde, çözüm yolları da göstermiştir. Onun eserlerinde eğitim, dürüstlük, cömertlik, ilim sahibi olmak, çalışmak, fedakârlık, iman, azim, ümit gibi kavramların çokça yer alması, Mehmet Âkîf'in birey ve toplumun eğitilmesine verdiği öneme ve bu eğitimde dikkat edilmesi gereken kavramlara/hususlara işaret etmektedir. Milletın kalkınması için çocukların eğitimini olmazsa olmaz bir şart olarak gören Âkîf, çocuğun, büyüklerin yaşadığı

döneme göre değil çocukların yaşayacağı zamana uygun olarak ve hem faydalı bilgilerle yüklü hem de ahlâklı bireyler olarak eğitilmesini/yetiştirilmesini ifade etmiştir. Bu eğitim anlayışı, çocuğun eğitiminde bugün için de geçerlidir. Bu eğitimi gerçekleştirecek olan öğretmenlerin de aynı vasıfları (hem “marifet”li hem “fazilet”li) haiz olması gerekmektedir.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, Abdülkerim - Abdulkadiroğlu, Nuran (1990). Mehmet Âkif Ersoy'un Makaleleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Acar, İsmail (2005). Mehmet Âkif ve Safahat'ta Seyahat. Balıkesir: Liva Yayınevi.
- Çetin, Nurullah (2006). "Günümüze Işık Tutan 'Münevver Aydın': Mehmet Âkif Ersoy", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, S. 73, ss. 57-68.
- Düzdağ, M. Ertuğrul (1987). "Mehmet Âkif Ersoy Hayatı ve Eserleri", *Safahat*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss. XIX-LIV.
- Ersoy, Mehmed Âkif (1968). *Kur'an-ı Kerim'den Âyetler (Meâl – Tefsir) – Mev'izeler*. (Derleyen: Suat Zühtü Özalp), Ankara: Sevinç Matbaası.
- Ersoy, Mehmet Âkif (1944). *Kur'an'dan Âyetler*. (Derleyen: Ö. Rıza Doğrul), İstanbul: Yüksel Yayınevi.
- Ersoy, Mehmet Âkif (1987). *Safahat*. (Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kafadar, Osman - Öztürk, Faruk (2002). *Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar - M. Satı Bey*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mehmet Akif Ersoy'un Aile Mektupları (2010). Ankara: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayını.
- Meriç, Cemil (1986). *Kültürden İrfana*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Okay, Orhan (2008). "Mehmet Âkif'in Karakteri ve Sanatı", *Hece*, S. 133, ss. 8-24.
- Özbalcı, Mustafa (1989). "Millî Eğitim Sistemimiz içinde Öğretmenin Yeri ve Yetiştirilmesi Meselesi", *Erciyes*, C. 12, S. 138, ss. 1-4.
- Özbalcı, Mustafa (1988). "Millî Kültür ve Kalkınmada Öğretmenin Yeri ve Önemi", *Türk Kültürü*, S. 299, ss. 180-187.
- Özbalcı, Mustafa (1980). "Öğretmen ve Görevi", *Hisar*, S. 266, ss. 24-25.
- Songar, Ayhan (1985). "Okullar Açılırken", *Türk Edebiyatı*, S. 144, ss. 6-7.
- Taşdelen, Vefa (2008). "Safahat'ın Eğitim İmalatları", *Hece*, S. 133, ss. 149-153.
- Yardım, M. Nuri (1986). *Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları*, İstanbul: Kavramlar Yayınevi.
- Yıldız, Saadetin (2005). *20. Yüzyıl Türk Şiirinde Beş Şair*, İstanbul: Saka Yayınları.
- <http://izle.ilahisevenler.com/basortulu-ogrencisine-icki-aldiran-ogretim-gorevlisine-sorusturma.html> (10.02.2011)